

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

И.Мустафакулов П.Эшов М.Бўстонов

Микро-макроиктисодиёт фанидан
масалалар ечиш бўйича ўқув-услубий
қўлланма

Наманган-2018

МАКРОИҚТИСОДИЁТ

1-амалий машғулот. Асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар ва уларни ҳисоблаш

Мавзуга доир масала ва топшириқларнинг намунавий ечимлари

Жадвал маълумотлари бўйича қуйидагиларни ҳисобланг:

- а) харажат оқимлари бўйича ЯИМ ҳажми;
- б) даромад оқими бўйича ЯИМ ҳажми (МҲТнинг эски талқинига кўра);
- в) СИМ ҳажми;
- г) МД ҳажми.

Ҳисоб	Млрд. пул бирл.
Корпорацияларнинг тақсимланмаган фойдаси	10
Соф экспорт	20
Дивидендлар	105
Корпорациялар фойдасига солиқ	10
Товар ва хизматларнинг давлат томонидан сотиб олиниши	1000
Алоҳида қўйилмалардан даромад	340
Фоиз	400
Ижара тўлови	25
Ялпи хусусий ички инвестициялар	610
Ёлланма ишчиларнинг иш ҳақи	3140
Бизнесга билвосита солиқлар	400
Истеъмол қилинган капитал ҳажми	500
Шахсий истеъмол харажатлари	3300

Ечиш:

а) $ЯИМ = C + G + I + X_n = 3300 + 610 + 1000 + 20 = 4930$

бу ерда:

C – истеъмол харажатлари,

G – товар ва хизматларнинг давлат томонидан сотиб олиниши,

T – ялпи инвестициялар,

X_n – соф экспорт.

б) Даромадлар бўйича ЯИМни Корпорацияларнинг тақсимланмаган фойдаси (10), дивидендлар (105), Корпорацияларнинг фойда солиқлари (10), алоҳида қўйилмалардан даромадлар (340), фоизлар (400), ижара тўлови (25),

ёлланма ишчиларнинг иш ҳақи (3 140) бизнесга билвосита солиқлар (400), истеъмол қилинган капитал ҳажми (500)ни қўшган ҳолда аниқлаймиз. Даромад бўйича ЯИМ = 4 930 млрд. пул бирлиги. Харажат бўйича ЯИМ даромад бўйича ЯИМ га тенг.

в) СИМ = ЯИМ – амортизация;

СИМ = 4 930 – 500 = 4 430 млрд. пул бирлиги;

г) МД = СИМ – бизнесга билвосита солиқлар;

МД = 4 430 – 400 = 4 030 млрд. пул бирлиги.

2-масала

ЯИМ 6000 пул бирлигига, истеъмол харажатлари 4200 пул бирлигига, давлат харажатлари 900 пул бирлигига, соф экспорт эса 120 пул бирлигига тенг.

Қуйидагиларни ҳисобланг:

а) ялпи ва соф инвестициялар ҳажми;

б) экспорт 450 пул бирлигига тенг бўлса импорт

ҳажмини; в) амортизация 200 пул бирлигига тенг бўлса

СИМни.

Ечиш:

а) Харажатларга кўра ЯИМни ҳисоблаш формуласидан фойдаланиб ялпи инвестицияларни топамиз:

$I = \text{ЯИМ} - C - G - X_n = 6000 - 4200 - 900 - 120 = 780$ пул бирлиги.

Соф инвестициялар = Ялпи инвестициялар – амортизация = 780 пул бирл. – 200 пул бирл. = 580 пул бирлиги.

б) $X_n = X(\text{экспорт}) - M(\text{импорт})$. Бундан: Импорт = экспорт – соф экспорт = 450 – 120 = 330 пул бирлиги.

в) СИМ = ЯИМ – амортизация = 6000 – 200 = 5800 пул бирлиги.

3-масала

Қуйидаги маълумотларга асосан ялпи ички маҳсулот ва такрорий ҳисоб қийматини аниқланг:

Иқтисодий жараён босқичлари	Қиймат (пул бирл.)
«1-фирма» хомашё топади	200
«2-фирма» хомашёни қайта ишлашга етказди	250
«3-фирма» хомашёни конструкцияли матога қайта ишлайди	400
«4-фирма» матони якуний маҳсулот тайёрловчига етказиб беради	500
«5-фирма» якуний маҳсулотни ишлаб чиқаради	800
«6-фирма» якуний маҳсулотни улгуржи сотувчига етказиб беради	900
«7-фирма» маҳсулотнинг чакана савдосини амалга оширади	1000

Умумий савдо қиймати	4050
----------------------	------

Ечиш:

ЯИМ жадвал маълумотлари асосида ишлаб чиқариш усули ёрдамида якуний маҳсулотни ҳар бир ишлаб чиқариш босқичида қўшилган қийматнинг йиғиндиси орқали топиш мумкин. Бунда оралиқ маҳсулотлар қиймати ҳисобга олинмайди.

$ЯИМ = 200 + (250 - 200) + (400 - 250) + (500 - 400) + (800 - 500) + (900 - 800) + (1000 - 900) = 1000$ пул бирлиги.

Шундай қилиб, қўшилган қиймат ҳажми якуний маҳсулот қийматига тенг, бу маҳсулотнинг чакана баҳосида акс этади. Такрорий ҳисоб қиймати умумий савдо қиймати ва қўшилган қиймат орасидаги фарқ сифатида аниқланади, $4\ 050 - 1\ 000 = 3\ 050$ пул бирлиги.

4-масала

Таклиф этилган жадвални таҳлил қилинг (маълумотлар тахминий):

Йил	Номинал ЯИМ (млрд. пул бирл.)	Дефлятор (% да)	Реал ЯИМ (млрд. пул бирл.)
1	1800	50	
2	2400	70	
3	3500	100	
4	4200	105	
5	6000	120	

Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

1. Номинал ЯИМ қандай кўраткич ҳисобланади?
2. Реал ЯИМ номинал ЯИМдан қандай фарқ қилади?
3. Дефлятор нима, уни қандай ҳисоблаш мумкин?
4. Жадвалнинг сўнги устунини тўлдиринг.

Ечиш:

Ялпи ички маҳсулот – Маълум муддат давомида мамлакат резидентлари томонидан ишлаб чиқарилган якуний товарлар ва хизматлар бозор баҳоларининг йиғиндиси.

2. Номинал ЯИМ – жорий йил нархларида ифодаланган ЯИМ. Унинг динамикасига маҳсулотнинг физик ҳажми ҳамда нархлар даражасининг ўзгариши таъсир этади. Инфляция шароитида у иқтисодий фаолият натижаларини бузиб кўрсатгани учун тузатишни талаб этади.

Реал ЯИМ – қиёсий баҳоларда (баъзис йтил баҳоларида) ҳисобланган ялпи ички маҳсулот

3. Дефлятор базис йилига нисбатан жорий йилда мамлакатдаги барча товарлар ва хизматларнинг умумий баҳоси даражаси ўзгаришини ифодалайдиган баҳо индекси.

$$ЯИМ_{\text{дефлятори}} = \frac{\text{номинал ЯИМ}}{\text{реал ЯИМ}} = \frac{\sum_{i=1}^n P_1^i \times Q_1^i}{\sum_{i=1}^n P_0^i \times Q_1^i}$$

бу ерда: P_0^i ва P_1^i – мос равишда, базис ва жорий йилдаги i турдаги маҳсулот бирлигининг нархи;

Q_1^i – жорий йилда сотилган i турдаги товар миқдори.

Бинобарин,

$$\text{Реал ЯИМ} = \frac{\text{номинал ЯИМ}}{\text{дефлятор}}$$

Реал ЯИМ қуйидагиларни ташкил этади:

1-йили 1800 млрд. пул бирл.: $0,5 = 3600$ млрд. пул бирл.

2-йили 2400 млрд. пул бирл.: $0,7 = 4000$ млрд. пул бирл.

3-йили 3500 млрд. пул бирл.: $1 = 3500$ млрд. пул бирл.

4-йили 4200 млрд. пул бирл.: $1,05 = 4000$ млрд. пул бирл.

5-йили 6000 млрд. пул бирл.: $1,2 = 5000$ млрд. пул бирл.

5-масала

Иқтисодиёт қуйидаги маълумотлар орқали ифодаланган:

Кўрсаткичлар	Пул бирликлари
ЯИМ	600
Уй хўжаликлари истеъмоли	320
Соф инвестициялар ҳажми	110
Давлат харажатлари	90
Экспорт	120
Импорт	90
Бюджетга тушувчи бевосита солиқлар ҳажми	40
Билвосита солиқлар ҳажми	30
Тадбиркорларга субсидиялар	25

Қуйидагиларни ҳисобланг:

а) амортизация маблағлари ҳажми;

б) миллий даромад (МХТнинг эски талқинига кўра);

в) давлат бюджети ҳолати.

Ечиш:

а) харажатларга кўра ЯИМни ҳисоблаш формуласига асосланиб ялпи инвестициялар ҳажмини топамиз:

$$I = \text{ЯИМ} - C - G - N_x.$$

$$\text{Бунда, } T = 600 - 320 - 90 - 30 = 160.$$

$$A = I - I_{\text{соф}} = 160 - 110 = 50.$$

б) миллий даромад қуйидагича аниқланади:

$$\text{МД} = \text{ЯИМ} - A - T_n,$$

Бу ерда, T_n – бизнесга билвосита солиқлар.

Бунда

$$\text{МД} = 600 - 50 - 30 = 520.$$

в) давлат бюджети ҳолатини аниқлаш учун давлат даромад ва харажатларини қиёслаш зарур.

$$T = 40 + 30 = 70.$$

Бунда $T - G = 70 - 90 = -20$, яъни бюджет дефицити мавжуд.

6-масала

Иқтисодиёт қуйидаги кўрсаткичлар билан ёритилган:

1. Истеъмол харажатлари (C) = 2300;
2. Ялпи инвестициялар (I) = 700;
3. Давлат харажатлари (G) = 800;
4. Трансферт тўловлари (TR) = 100;
5. Давлат қарзи бўйича фоиз тўлаш (N) = 100;
6. Солиқлар (T) = 800.

ЯИМ = ЯММ деб тахмин қилинсин.

Ҳисобланг:

- а) шахсий жамғармалар;
- б) давлат жамғармалари;
- в) агар дефицит облигациялар чиқариш билан 80%га молиялаштирилиши маълум бўлса, давлат бюджети дефицитини қоплаш учун чиқарилган давлат облигациялари қиймати ва қўшимча пул миқдори.

Ечиш:

- а) шахсий жамғармалар қуйидаги формула ёрдамида ҳисобланади:

$$C_p = (Y + TR + N - T) - C$$

$$Y = C + I + G$$

$$Y = 2300 + 700 + 800 = 3800$$

$$C_g = (3800 + 100 + 100 - 800) - 2300 = 900$$

- б) давлат жамғармалари қуйидаги формула ёрдамида ҳисобланади:

$$C_g = T - TR - N - G$$

$$C_g = 800 - 100 - 100 - 800 = -200$$

- в) давлат жамғармаларининг салбий белгиси давлат бюджети дефицити мавжудлигини англатади:

$$BD = -C_g = -200$$

Дефицит 80% облигациялар чиқариш билан молиялаштирилади, яъни:

$$\Delta B = 0,8 \times BD$$

$$\Delta B = 0,8 \times 200 = 160$$

Дефицитнинг қолган қисми қўшимча пул чиқариш орқали молиялаштирилади:

$$\Delta M = 200 - 160 = 40.$$

7-масала

Иқтисодиёт қуйидаги кўрсаткичлар орқали ёритилади:

1. Истеъмол харажатлари (C) = 1200;
2. Ялпи инвестициялар (I) = 500;
3. Давлат харажатлари (G) = 300;

4. Трансферт тўловлари (TR) = 200;
5. Давлат қарзи бўйича фоиз тўлаш (N) = 100;
6. Солиқлар (T) = 400.
7. Соф экспорт (X_n) = -100.

Куйидагилар нимага тенг?

- а) хусусий жамғармалар;
- б) давлат жамғармалари;
- в) ташқи дунё жамғармалари?

Ечиш:

а) хусусий жамғармалар куйидаги формула бўйича ҳисобланади:

$$S_p = (Y + TR + N - T) - C$$

$$Y = C + I + G$$

$$Y = 1200 + 500 + 300 = 2000$$

$$S_p = (2000 + 200 + 100 - 400) - 1200 = 700$$

б) давлат жамғармалари куйидаги формула бўйича ҳисобланади:

$$S_g = T - TR - N - G$$

$$S_g = 400 - 200 - 100 - 300 = -300$$

в) ташқи дунё жамғармалари куйидаги формула бўйича ҳисобланади:

$$S_p = M - X, \text{ ёки } S_p = -X_n$$

$$S_p = -X_n = (-100) = 100.$$

8-масала

Мамлакат иқтисодиётидаги жамғармалар (S) реал фоиз ставкасига боғлиқ (R):

$S = 100 + 400R$. Агар номинал фоиз ставкаси 40% тенг, нархлар ошиши суръати эса 30% ни ташкил этса, у ҳолда, жамғармалар нимага тенг бўлади?

Ечиш:

$$S = 100 + 400R \Rightarrow S = 140 \Rightarrow 140 = 100 + 400R \Rightarrow 40 = 400R \Rightarrow R = 40 : 400 = 0,1 \Rightarrow$$

$$S = 100 + 400R \Rightarrow 100 + 400 \times 0,1 \Rightarrow S = 100 + 40 = 140.$$

Жамғармалар 140 га тенг ёки номинал фоиз ставкаси $R_n = R_r - P$, у ҳолда реал фоиз ставкаси $R_r = R_n - P \Rightarrow 40\% - 30\% = 10\% \Rightarrow \text{коэф. } 0,1 (10: 100) \Rightarrow$

$$S = 100 + 400 \times 0,1 = 100 + 40 = 140$$

Мустақил ишлаш учун масалалар

1. Келтирилган маълумотларга асосланиб ялпи ички маҳсулот кўрсаткичини аниқланг:

1. Иш хақи-183,2

2. Экспорт ҳажми-15,3

3. Амортизация-12,7

4. Давлат хариди- 57,4

б. Бизнесга эгри солиқлар-13,3

- 6.Транферт тўловлари-14,8
- 7.Импорт ҳажми- 12,4
- 8.Фойда солиғи-40.8
- 9.Шахсий истеъмол харажатлари- 223,1
- 10 Соф инвестициялар-56,2

2. 2007 йилда ЯИМ 300 млрд. сўмни ташкил этди. Бир йилдан сўнг дефлятор 1.2 мартага ортди, реал ЯИМ эса 10 % га ўсди. 2008- йилги номинал ЯИМ ҳажмини топинг(2007 йил -базис йили).

3. Ёпиқ иқтисодиётда ЯИМ 4800млрд. сўм. Истеъмол харажатлари 2900 млрд. сўмга, давлатнинг товарлар ва хизматлар хариди 1200 млрд. сўмга, Истеъмол қилинган капитал қиймати 350 млрд. сўмга тенг. Иқтисодиётдаги соф инвестициялар ҳажмини топинг.

4.Иқтисодиётда ялпи инвестициялар ҳажми 220 млрд. сўмга, бюджет профицити эса 15 млрд. сўмга тенг. Экспорт ҳажми 75 млрд. сўмга, импорт ҳажми эса 90 млрд. сўмга тенг бўлса хусусий жамғармалар миқдорини аниқланг.

5.Берилган маълумотлар асосида хусусий жамғармалар миқдорини аниқланг (млрд. сўм) : даромадлар (Ҳ)-60, трансферт тўловлари-80 , давлат заёмлари бўйича фоиз тўловлари -60, солиқлар-80, истеъмол харажатлари-470.

ТЕСТЛАР

1.Транферт тўловлар, бу:

- а) маҳсулот ва хизматларга уй хўжаликлари томонидан тўловлар;
- б)товарлар ва хизматларни сотиб олишга ҳукумат томонидан қилинган харажатлар;
- в)миллий даромадга қўшилмайдиган даромад тури;
- г)ҳамма жавоблар нотўғри.

2.Қуйидагиларнинг қайси бири ялпи ички маҳсулот таркибига киради?

- а) уй бекасининг хизматлари;
- б) қўшнидан сотиб олинган эски машина баҳоси;
- в) брокердан сотиб олинган янги акция қиймати;
- г) дўкондаги янги китобларнинг нархи.

3.Агар миллий даромаддан корпорация фойдасидан олинадиган солиқни, тақсимланмаган фойдани ҳамда ижтимоий суғурта тўловларини айирсак, сўнгра соф трансферт тўловларини юқоридагиларга қўшилса, олинган миқдор тенг бўлади:

- а) шахсий даромадга;
- б) амортизацияга;
- в) ялпи ички маҳсулотга;
- г) соф ички маҳсулотга.

4.Ялпи Миллий даромад, бу:

- а) инвестиция минус жамғарма;
- б) ЯИМ +мамлакат юридик ва жисмоний шахслари томонидан чет элларда олинган ва мамлакатга олиб кирилган даромад – чет эл юридик ва жисмоний шахслари томонидан мамлакатда олинган ва олиб чиқиб кетилган даромадлар;
- в) шахсий даромад плус индивидуал солиқ, минус давлат ташкилотларгаи соф субсидиялар;
- г) рента, иш ҳақи, капиталга процент, мулкчилик даромади ва корпорация фойдаси йиғиндиси.

5.Келтирилган маълумотларга асосланиб ялпи ички маҳсулот кўрсаткичини аниқланг:

1.Соф инвестициялар-51,2;	2.Экспорт ҳажми-15,3;
3.Амортизация-12,7;	4.Давлат хариди- 57,4;
б.Бизнесга эгри солиқлар-13,3;	б.Транферт тўловлари-14,8;
7.Импорт ҳажми- 12,4;	8.Фойда солиғи-40.8;
9.Шахсий истеъмол харажатлари- 223,1;	10. Иш ҳақи-250;
11. Корпорация фойдасига солиқ-12.	

а) 347;	б) 357,6 ;
в) 347,3;	г) 388,1.

2-амалий машғулот. Бозор иқтисодиётининг даврий ривожланиши. Ишсизлик

Масалаларни ечилиши бўйича намуналар

1-масала

Қуйидаги маълумотлар асосида ишсизлик даражасини аниқланг:

Жами аҳоли – 450 минг киши, жумладан:

16 ёшгача болалар – 80 минг киши;

–пенсионерлар – 60 минг киши, шундан 10 минг киши ҳали ишлайди;

–ишсизлар - 13 минг киши;

–муддатли ҳарбий хизматда – 5 минг киши;

–лицей ва коллеж талабалари – 20 минг киши;

–уй бекалари - 5 минг киши;

Ечиш:

Ишсизлик даражаси расман рўйхатга олинган ишсизлар сонини ишчи кучи сонига бўлиш йўли билан аниқланади, яъни:

$$\text{Ишсизлик даражаси} = \frac{\text{ишсизлар сони}}{\text{ишчи кучи сони}} \times 100$$

ишчи кучи сони = 450-80-50-5-20-5 = 290

кўшимча ишловчи пенсионер ишчи кучи таркибига кирадilar

Ишсизлик даражаси = $(13/290) \times 100\% = 4,5\%$

2-масала:

2009 йилда шартли иқтисодий тизимда аҳоли сони таркиби тўғрисидаги куйидаги маълумотлар мавжуд эди:

- ишчи кучи сони – 350 млн. киши,
- ишсизлар – 30 млн. киши, жумладан:
 - 15 млн. киши корхона банкротлиги натижасида ишсиз бўлиб қолди,
 - 3 млн. киши янги касбни ўрганади;
 - 3 млн. киши ишлаб чиқариш қисқартирилгани натижасида ишдан бўшатирилган;
 - 5 млн. киши корхона янги фаолият турига ўтганлиги туфайли ишдан бўшатирилди;
 - 4 млн. киши ишламайди, чунки ёш болалари ва қари ота-оналари мавжуд.

Табиий ва ҳақиқий ишсизлик даражасини ҳисобланг. Оукен қонунидан фойдаланиб, агар потенциал ЯИМ 4 млрд. пул бирлигини ташкил этган бўлса, ЯИМнинг узилишини аниқланг.

Ечиш:

1. Жорий йилда табиий ишсизлик = янги касбни ўрганувчи (фрикцион ишсизлик) 3 млн. киши + ёш болалари ва қари ота-оналари мавжуд 4 млн. киши + корхона янги фаолият турига ўтганлиги натижасида ишдан бўшатирилган 5 млн. киши = 12 млн. киши.

2. Даврий ишсизлик = корхона банкротлиги натижасида ишдан бўшатирилган 15 млн. киши + ишлаб чиқариш қисқартирилгани натижасида ишдан бўшатирилган 3 млн. киши = 18 млн. киши.

3. Ҳақиқий ишсизлик = 30 млн. киши

$$\text{Табиий ишсизлик даражаси} = \frac{\text{Ишсизлар сони} \times 100}{\text{Ишчи кучи сони}} = \frac{12 \times 100}{350} = 3,4\%$$

$$4. \text{Ҳақиқий ишсизлик даражаси} = \frac{\text{Ишсизлар сони}}{\text{Ишчи кучи сони}} = \frac{30 \times 100}{350} = 8,6\%$$

Ҳақиқий ишсизлик даражасининг табиий ишсизлик даражасида ортиқлиги = $8,6\% - 3,4\% = 5,2\%$.

5. ЯИМнинг узилишини Оукен коэффициентидан фойдаланган ҳолда аниқланади, у $-2,5\% \times 5,2\% = 13\%$ га тенг.

ЯИМнинг узилишининг мутлақ миқдори = 4 млрд. пул бирл. x 13%) : 100% = 0,52 млрд. пул бирл.

Бинобарин, ЯИМнинг ҳақиқий ҳажми потенциал ҳажмидан, ҳақиқий ишсизлик даражаси табиий даражадан ошиши натижасида 0,52 млрд. пул бирлигига кам.

3-масала

2005 йилда шартли мамлакатда қуйидаги ишсизлик кўрсаткичлари мавжуд эди:

- фриксион - 3%; таркибий -3%; даврий -10%.

Номинал ЯИМ 27600 пул бирлигини ташкил этди, Оукен коэффиценти эса 2,5% га тенг.

ЯИМнинг узилиши миқдорини аниқланг.

Ечиш:

Ҳақиқий ишсизлик даражаси қуйидагича топилади:

фриксион (3%) + таркибий (3%) ва даврий (10%) = 16%

Табиий ишсизлик даражаси қуйидагича топилади:

фриксион (3%) + таркибий (3%) = 6%

Потенциал ЯИМни Оукен қонунининг математик кўринишидан фойдаланган ҳолда топамиз:

$$\text{Ҳақиқий ЯИМ} = \text{потенциал ЯИМ} \times \left[1 - \frac{(U_1 - U_2) \times k}{100\%} \right],$$

бу ерда, U_1 – ҳақиқий ишсизлик даражаси; U_2 – табиий ишсизлик даражаси; k - Оукена коэффитценти. Маълумотларни формулага қўйиб, потенциал ЯИМни топамиз.

$$27600 = \text{Потенциал ЯИМ} \times \left[1 - \frac{(16 - 10) \times 2,5}{100} \right];$$

$$27600 = \text{Потенциал ЯИМ} \times 0,85$$

$$\text{Потенциал ЯИМ} = 27600 : 0,85 = 32470 \text{ (пул бирл.)}$$

Агар ҳақиқий ишсизлик табиий даражадан ошмаса, ЯИМ 32470 пул бирлигини ташкил этар эди. Даврий ишсизлик мавжудлиги сабабли иқтисодиёт 4870 пул бирлиги (32470-27600) қийматидаги ЯИМга эга бўла олмаган.

4-масала

Иқтисодиётда табиий ишсизлик даражаси – 6%, ҳақиқий ишсизлик 10%ни ташкил этади. Ишлаб чиқариш ҳажми - 600 млн. сўм. ЯИМнинг ишсизлик даражасининг ўзгаришига таъсирчанлиги коэффиценти 3 га тенг. ЯИМ узилишини аниқланг.

Ечиш:

Оукен қонунига кўра:

$$(Y - Y^*) : Y^* = -\beta (y - y^*).$$

$$(Y - Y^*) : Y^* = -3 (0,1 - 0,06) = -0,12 \text{ ёки } 12\%.$$

$(600 - Y^*) : Y^* = 0,12 \Rightarrow Y^* = 682$ млн. сўм.

Демак, ЯИМнинг узилиши даврий ишсизлик билан боғлиқ, у қуйидагини ташкил этади: $Y - Y^* = 600 - 682 = -82$ млн. сўм.

Мустақил ишлаш учун масалалар

1. Иқтисодиёт қуйидаги маълумотлар билан ифодаланган: аҳолининг умумий сони 650 киши, меҳнатга лаёқатли бўлмаган ёшдаги аҳоли сони 140, ишсизлар сони 19, ишчи билан банд аҳоли сони 380 бўлса ишсизлик даражасини топинг.

2. Аҳоли сони 200 млн киши. Иш билан бандлар сони 112 млн. киши, меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳоли сони 160 млн. киши, фриксион ишсизлар 6 млн. киши, таркибий ишсизлар 2 млн. киши, даврий ишсизлар эса 5 млн. кишини ташкил этган. Ишсизликнинг ҳақиқий даражаси унинг табиий даражасидан 4 %га юқори. Потенциал ЯИМ 2500 шартли бирликка тенг. ЯИМнинг циклик ишсизлик динамикасига таъсирчанлик коэффиценти 2,5.

Топилсин:

- А) ишсизликнинг ҳақиқий даражаси;
- Б) ҳақиқий ЯИМ ҳажми.

3. Ишсизликнинг табиий даражаси 6 %, ишсизликнинг ҳақиқий даражаси 7,33 %, потенциал ЯИМ йилига 3 %га ўсади, ЯИМнинг даврий ишсизлик динамикасига таъсирчанлиги коэффиценти 3 га тенг. Кейинги йилда табиий ишсизлик даражасида ресурсларнинг тўлиқ бандлилиги таъминланиши учун ишлаб чиқаришнинг ҳақиқий даражаси қандай суръатда ўсиши лозим?

4. Ишсизликнинг табиий даражаси 5 %, потенциал ЯИМ 40 млрд. сўм, ишсизлар сони 1 млн. киши, иш билан бандлар 14 млн. киши. Топилсин:

- а) ишсизликнинг ҳақиқий даражаси;
- б) ЯИМнинг нисбий ва мутлақ
- узилиши; в) Ҳақиқий ЯИМ ҳажми.

5. Ишсизлик даражаси 8 %, ишчи кучи сони 10 млн. киши, аҳоли сони 19 млн. киши, ишсизликнинг табиий даражаси 5 %.

Топилсин:

- а) ишсизлар сони;
- б) ЯИМнинг нисбий ва мутлақ узилиши.

ТЕСТЛАР

1. Яқин орада яна иш олишга умид қилаётган одам:

- а) бандлар гуруҳига киради;
- б) ишсизлар гуруҳига киради;
- в) ишчи кучи таркибига кирмайди;
- г) тўлиқ бўлмаган банд ҳисобланади;

2.Иқтисодиётнинг пасайиши туфайли ишини йўқотганлар қайси тоифага киради?

- а) фрикцион ишсизлар; б) структуравий ишсизлар;
в) даврий ишсизлар; г) яширин ишсизлар.

3.Тўлиқ бандлик шароитида фрикцион ишсизлик бўлиши керак:

- а) «0»га тенг; б) 1%дан кам;
в) циклик формадаги ишсизликдан кам; г) ҳамма жавоблар нотўғри;

4.Оукен қонунига биноан ҳақиқий ишсизлик даражасининг табиий ишсизликдан 2% ошиши ЯИМ реал (ҳақиқий) ҳажмини % ҳисобида унинг потенциал миқдоридан орқада қолишига олиб келади:

- а)2% га; б)3% га;
в)4% га; г) 5% га.

5.Иқтисодиёт қуйидаги маълумотлар билан ифодаланган: аҳолининг умумий сони 65млн. киши; меҳнат ресурслари сони 44млн.киши. Ишсизлар сони 4млн. киши. Иш билан бандлар сони 36 млн. киши. Бу ҳолатда ишсизлик даражаси тенг бўлади:

- а) 9.09%; б)10% ; в) 11.1% ; г) 6.15 %.

6.Ишсизликнинг табиий даражаси 6 %, ишсизликнинг ҳақиқий даражаси 7,33 %, потенциал ЯИМ йилига 3 %га ўсади, ЯИМнинг даврий ишсизлик динамикасига таъсирчанлиги коэффиценти 3 га тенг. Кейинги йилда табиий ишсизлик даражасида ресурсларнинг тўлиқ бандлиги таъминланиши учун ишлаб чиқаришнинг ҳақиқий даражаси қандай суръатда ўсиши лозим?

- а) 6 % га; б) 4 % га; в) 7 % га; 4,33 % га.

3-амалий машғулот. Инфляция ва аксинфляция сиёсати

Мустақил ишлаш учун масалалар

1.2001 йилда истеъмол нархлари 2000 йилга нисбатан 125 %ни, 2002 йилда эса 2000 йилга нисбатан 140 фоизни ташкил қилди. Топилсин:

- а) 2002 йилда 2001 йилга нисбатан инфляция даражасини;
б) инфляция суръатини барқарор деб ҳисобласак неча йилда баҳолар икки мартага ортишини.

2.Иқтисодиёт қуйидаги кўрсаткичлар воситасида тасвирланган:

Йиллар	Инфляция даражаси	Номинал фоиз ставкаси
1	3%	8%
2	8%	3%

Иккинчи йилда биринчи йилга нисбатан реал фоиз ставкаси қанча миқдорга кўпайганлигини топинг.

4. Айтайлик истеъмол саватига фақат шакар ва гўшт кирсин. Жадвалда бу товарларни ишлаб чиқариш ҳажми ва нархи келтирилган. 2003- йил базис йили бўлса 2004 -йил учун ЯИМ дефлятори ва истеъмол нархлари индексини аниқланг

Йиллар	Ишлаб чиқариш (ш.б.)		Бир ш.б. маҳсулот баҳоси (пул. бирл.)	
	шакар	гўшт	шакар	Гўшт
2003	730	930	500	2700
2004	700	990	650	3200

3.Айтайлик истеъмол нархлари индекси 1993 йили 301га, 1994 йили эса 311 га тенг бўлган бўлсин. Базис йили ҳисобланган 1990 йилда инфляция даражаси 4 % ни ташкил этган. Зарур ҳисоб-китоблар ёрдамида 1994 йилда ҳақиқий инфляция даражаси 4 %дан кам бўлганлигини, баҳолар эса 1990 йилга нисбатан 211 %га юқори бўлганини исботланг.

ТЕСТЛАР

1.Агар истеъмол баҳолари индекси ўтган даврга нисбатан ўсган бўлса, унда ЯИМ дефлятори:

- а) ўсади; б) камаяди; в) ўзгармайди;
г) кўпайиши, камайиши ёки ўзгармаслиги мумкин.

17.1997 йилда 1992 йилга нисбатан истеъмол нархлар индекси 500% ни, 1996 йилда эса 1992 йилга нисбатан 400% ни ташкил этди. 1997 йилдаги инфляция суръатини аниқланг.

- а)25%; б)400%;
в) 20%; г)100%.

2.Агар номинал даромад 5% га , баҳо даражаси эса 10% ошса, у ҳолда реал даромад:

- а)2% га ошади; б)5% ошади;
в)2% га камаяди; г) 5% га камаяди.

3.Номинал фоиз ставка 20% га тенг, инфляция даражаси йилига 15% га тенг бўлганда, реал фоиз ставка нимага тенг бўлади?

- а)5%; б)75%;
в)35%; г) 10%.

4.Агарда потенциал маҳсулот ишлаб чиқариш 550, ҳақиқий ишлаб чиқариш эса 500 га тенг бўлса, унда ЯММдаги узилиш ёки орқада қолиш нимага тенг?

- а) 9%;
б) 5%;
в) 10%;
г) 1,1%.

5.Инфляция суръати йилига 4% тенг бўлса, нархлар даражаси неча йилдан кейин икки бараварга ўсади?

- а) 25 йилдан кейин; б) 20 йилдан кейин; в) 17,5 йилдан кейин; г) 28 йилдан кейин.

6.Қуйидаги кўрсаткичлар воситасида иккинчи йилда биринчи йилга нисбатан реал фоиз ставкаси қанча миқдорга ўзгарганини топинг?

Йиллар	Инфляция даражаси	Номинал ставкаси	фоиз
1	3%	8%	
2	8%	3%	

- а) реал фоиз ставкаси ўзгармади;
б) 5 % га кўпайди;
в) 5 % га камайди;
г) 10 фоизга камайди.

7.Филлипс эгри чизиғининг замонавий талқинига кўра, инфляция даражаси қуйидаги билан мусбат боғлиқликка эга:

- а) кутилатган инфляция билан;
б) ишсизликнинг табиий даражаси билан;
в) тақлиф шоклари билан;
г) юқорида келтирилган барча жавоблар тўғри.

8.Номинал ялпи ички маҳсулотнинг ва баҳолар даражасининг бир вақтда пасайиши классик модел бўйича қуйидагича тушунтирилади:

- а) фақат AD эгри чизиғи чапга силжийди;
б) фақат AD эгри чизиғи ўнгга силжийди;
в) фақат потенциал ЯИМ даражаси пасаяди;
г) AS эгри чизиғи ўнгга силжийди..

9.Баҳолар даражаси ўзгармаган ҳолда ЯИМнинг пасайиши классик модел бўйича қуйидагича тушунтирилади:

- а) потенциал ЯИМ ўзгармагани ҳолда ялпи талаб ўсади;
б) бир вақтнинг ўзида ялпи талаб ва потенциал ЯИМ камайди;
в) ялпи талаб ўзгармагани ҳолда потенциал ЯИМ ўсади; г) потенциал ЯИМ пасайгани ҳолда ялпи талаб ўсади.

4-амалий машғулот. Ялпи талаб-ялпи таклиф модели

Масалаларни ечилиши бўйича намуналар

1-масала

Ўтган йили AD эгри чизиғи тенгламаси: $Y = 3300 - 3P$ кўринишига эга эди. Жорий йилда бу тенглама: $Y = 3270 - 3P$ кўринишига эга. Потенциал ЯИМ аввалги даражаси 3000 да қолган. Инфляция даражасини ва қисқа муддатдаги мувозанатли ЯИМ ҳажмини аниқланг.

Ечиш:

Биринчи йилда: $3000 = 3300 - 3P$ $P = 100$,

Иккинчи йилда: $3000 = 3270 - 3P$ $P = 90$,

яъни бу даврда нархлар даражаси 10%га пасайган.

Икки йилдаги AD эгри чизик тенгламаларига кўра, қисқа муддатда эгри чизик чапга силжиган, шунинг учун:

$Y = 3270 - 300 = 2970$, яъни ялпи талабнинг қисқариши иккинчи -йилда ишлаб чиқариш ҳажми камайишига олиб келган.

2-масала

Узоқ муддатли AS эгри чизиғи $Y = 3000$ тенглиги, қисқа муддатли AS эгри чизиғи

$P = 1,0$ даражасида берилган. AD эгри чизиғи тенгламаси: $Y = 3,0 M/P$. Пул таклифи (M) 1000 га тенг. Нарх шоки натижасида қисқа муддатли AS эгри чизиғи $P = 1,5$ даражасига силжган, узоқ муддатли AS эгри чизиғи - $Y = 2500$. AD эгри чизиғи эса ўзгармаган. Қисқа ва узоқ муддатдаги янги Y ва P ни аниқланг.

Ечиш:

Қисқа муддатда:

$AD = 3 M/P$, $M = 1000$

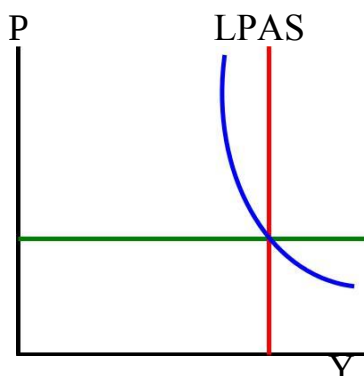
$Y = 3 \times 1000 : 1,5 = 2000$, яъни қисқа муддатда Y ва P мувофиқ тарзда куйидагиларга тенг:

$Y = 2000$, $P = 1,5$.

Узоқ муддатда:

$AD: 2500 = 3 \times 1000/P$, $R = 1,2$, яъни узоқ муддатда Y ва P мос равишда куйидагиларга тенг:

$Y = 2500$, $P = 1,2$ (чизма).

Мустақил ишлаш учун масалалар

1. Ялпи талаб эгри чизиғи тенгламаси (AD): $Y=4 (M/P)$. Дастлабки ҳолатда пул массаси (M) 1200 млрд. долларга тенг. Пул массаси 5 %га ўсганидан сўнг қисқа муддатли мувозанатли нархлар даражасини ва даромадлар даражасини аниқланг.

2. Узоқ муддатли AS эгри чизиғи $Y=2000$, қисқа муддатли AS- эгри чизиғи $P=1,0$ даражасида горизонтал. AD эгри чизиғи тенгламаси $Y=2.0 * M/P$. Пул таклифи (M) 1000 га тенг. Баҳо шоки натижасида ялпи таклиф эгри чизиғи $P=1.25$ даражасигача кўтарилди.

а) шокдан сўнг иқтисодиётда ўрнатилган қисқа муддатли мувозанат нуқтасининг координатлари қандай?

б) иқтисодиётда ишлаб чиқаришнинг дастлабки даражасини тиклаш учун Марказий банк пул таклифини қанчага ошириши керак?

3. Иқтисодиёт дастлаб тўлиқ бандлилик шароитида турган эди. Ялпи талабнинг узоқ муддатли тенгламаси (LRAS): $Y=4000$ млрд.долл. Ялпи талабнинг қисқа муддатли тенгламаси (SRAS): $P= 1,2$, Ялпи талаб эгри чизиғи (AD) тенгламаси: $Y=4 (M/P)$. Дастлабки ҳолатда пул массаси (M) 1200 млрд. долларга тенг. Пул массаси 5 %га ўсганидан сўнг узоқ муддатли ва қисқа муддатли мувозанат нуқталари координатларини аниқланг.

ТЕСТЛАР

1. AD эгри чизиғининг чап ва ўнг томонга силжиши баҳолар даражасига таъсир этмайди, агар:

- а) бу силжиш AS эгри чизиғининг горизонтал кесимида булса;
- б) бу силжиш AS эгри чизиғининг вертикал кесимида бўлса;
- в) бу силжиш AS эгри чизиғининг оралиқ кесимида бўлса; г) иқтисодиёт тўлиқ бандлик шароитида бўлса.

2. Агар баҳо даражаси ошса, ишлаб чиқариш пасаяди, бу ҳолат AD –AS моделида изоҳланади:

- а) AD эгри чизиғининг ўнгга силжигани билан;
- б) AD эгри чизиғининг чапга силжигани билан;
- в) AS эгри чизиғининг чапга силжигани билан;
- г) AS эгри чизиғининг ўнгга силжигани билан;

3. AS эгри чизиғи Кейнс кесимида:

- а) ижобий эгилишга эга;
- б) салбий эгилишга эга;
- в) вертикал кўринишга эга;
- г) горизонтал кўринишга эга.

4. Иқтисодиёт ASнинг классик кесимида бўлганда, AD нинг ўсиши қуйидагига олиб келади:

- а) баҳоларнинг ўсишига, лекин реал ЯИМ (даражаси) динамикага таъсир қилмайди;

- б) ЯИМнинг ўсишига олиб келади, лекин баҳолар даражасига таъсир қилмайди;
- в) баҳолар даражаси ва реал ЯИМнинг ўсишига;
- г) баҳолар даражасининг пасайишига ва реал ЯИМ ўсишига.

5. Ялпи талаб AD эгри чизиқ бўйлаб юқорига сурилади, агар:

- а) баҳолар даражаси пасайса;
- б) баҳолар даражаси ошса;
- в) ишлаб чиқариш қувватлари пасайса;
- г) миллий валютанинг курси кўтарилса;

6. Ялпи талаб эгри чизиғи тенгламаси: $Y=2500-500P$, ишлаб чиқаришнинг потенциал ҳажми 2000. Агар шу вазиятда иқтисодиётдаги баҳолар даражаси 1,3 га тенг бўлса, унда узоқ муддатли даврда баҳолар даражаси:

- а) ўсиш тенденциясига эга бўлади;
- б) пасайиш тенденциясига эга бўлади;
- в) ўзгармайди;
- г) дастлаб ўсади сўнг пасаяди.

7. Агар дастлаб иқтисодиёт узоқ муддатли мувозанат ҳолатида бўлса унда нефт баҳоларининг ўсиши натижасида келиб чиққан таклиф шоки қисқа муддатли даврга олиб келиши мумкин:

- а) иқтисодиётда баҳолар даражаси ва ишлаб чиқариш ҳажмининг ўсишига;
- б) иқтисодиётда баҳолар даражаси ва ишлаб чиқариш ҳажмларининг пасайишига;
- в) баҳолар даражасининг ўсиши ва ишлаб чиқариш ҳажмининг ўзгармай қолишига;
- г) баҳолар даражасининг ўсиши ва ишлаб чиқариш ҳажмининг камайишига;

8. Агар истеъмолчилар тасарруфдаги даромадларидан жорий истеъмолга қилинадиган харажатлари улушини кўпайтирсалар, қисқа даврда:

- а) аввалам бор ишлаб чиқариш ҳажми ва бандлилик даражаси ошади;
- б) аввалам бор ишлаб чиқариш ҳажми ва бандлилик даражаси камаяди;
- в) ишлаб чиқариш ҳажми ва бандлилик даражаси ўзгармагани ҳолда баҳолар даражаси кўтарилади;
- г) ишлаб чиқариш ҳажми ва бандлилик даражаси ўзгармагани ҳолда баҳолар даражаси пасаяди.

9. Ялпи талаб эгри чизиғи силжийди:

- а) ўнгга, агар давлат харажатлари қисқарса;
- б) чапга, агар иқтисодиётдаги баҳолар даражаси ўсса;
- в) ўнгга, агар иқтисодиётда пул таклифи кўпайса;
- г) чапга, агар аҳолидан олинадиган даромад солиғи қисқарса.

10. Ялпи таклифнинг классик моделида:

- а) иш ҳақи, баҳолар даражаси ва реал ЯИМ ўзгарувчан;

- б) номинал ЯИМ, ва баҳолар даражаси қайд қилинган (ўзгармас);
- в) ялпи талабнинг ўзгариши баҳолар даражасига таъсир этмайди;
- г) иқтисодиёт тўлиб бандлик шароитида турган ҳолат акс эттирилади;

5-амалий машғулот. Истеъмол ва инвестиция функциялари

Масалаларни ечилиши бўйича намуналар

1-масала

Жамғаришга чегараланган мойиллик кўрсаткичи 0,2 га, автоном истеъмол ҳажми 700 га, чегараланган солиқ ставкаси 0,25 га, даромадлар даражаси 7000га тенг бўлса, топилсин:

- а) истеъмол ва жамғармалар ҳажми;
- б) истеъмолга ва жамғаришга чегараланган мойиллик кўрсаткичлари.

Ечиш:

Дастлаб истеъмолга чегараланган мойиллик кўрсаткичини =исоблаб топамиз
 Маълумки $MPC + MPS = 100$ $MPC = 100 - MPS = 100 - 20 = 80\%$, ёки 0,8

Истеъмол функциясига кўра истеъмол харажатлари миқдорини аниқлаймиз $C = a + b(Y - tY) = 700 + 0,8(7000 - 0,25 \times 7000) = 4900$ ш.б.

Жамғариш миқдорини тасаруфдаги даромаддан истеъмол харажатларини айириб топамиз

$$S = Y_d - C = (Y - tY) - C = (7000 - 0,25 \times 7000) - 4900 = 5250 - 4900 = 350 \text{ ш.б.}$$

Истеъмолга ва жамғаришга ўртача мойилликни топамиз

$$APC = C/Y_d = 4900/5250 = 0,93 \quad APS = S/Y_d = 350/5250 = 0,07$$

2-масала

Инвестициялар (I) 50 ш.б.ни, давлат харажатлари (G) – 200, соф экспорт (X_n) – 70, автоном истеъмол харажатлари (C) – 100 ш.б.ни, жамғармага чегараланган мойиллик (MPS) – 0,25 ни ташкил этса, ЯИМнинг мувозантли даражасини аниқланг.

Ечиш:

$$MPC = 1 - MPS = 1 - 0,25 = 0,75;$$

Истеъмол харажатлари функцияси:

$$C = 100 + 0,75 Y$$

$$Y = C + I + G + X_n.$$

Мавжуд маълумотларни асосий макроиқтисодий айланишга қўйган ҳолда ЯИМнинг изланаётган мувозанатли миқдорини топамиз.

$$Y = 100 + 0,75 Y + 50 + 200 + 70$$

$$0,25 Y = 420 \text{ пул бирл.}$$

$$Y = 420 : 0,25, \text{ бундан } Y = 1680 \text{ пул бирл. эканлигини аниқлаймиз.}$$

Мустақил ишлаш учун масалалар

1. Агарда ихтиёридаги даромад (Y) 200га истеъмол (C) 180 га тенг бўлса, унда истеъмолга бўлган ўртача мойиллик (APC) ва жамғаришга бўлган ўртача мойиллик (APS) нимага тенг бўлади?

2. Ўтган йили уй хўжаликларининг истеъмол харажатлари 800 шартли бирликни (ш.б.) тасарруфдаги даромад миқдори эса 1000 ш.б.ни ташкил этди.

Жорий йилда жамғармалар ҳажми 120 ш.б.ни, истеъмолга чегараланган мойиллик эса 82 % ни ташкил қилди.

Топилсин:

а) ўтган йилдаги йилдаги жамғармалар, истеъмолга ва жамғаришга ўртача мойиллик кўрсаткичлари;

б) жорий йилдаги истеъмол, тасарруфдаги даромад, истеъмолга ва жамғаришга ўртача мойиллик кўрсаткичлари;

в) жамғаришга ва истеъмога чегараланган мойиллик кўрсаткичлари

3. Автоном солиқлар миқдори 200 ш.б., даромадларнинг 1 миқдога ўзгариши солиқларнинг 0,2 миқдорга ўзгаришини ва жамғармаларнинг 0,25 миқдорга ўзгаришини келтириб чиқаради. Автоном истеъмол ҳажми даромадларга нисбатан 15 %. Даромадлар ҳажми 4000. Топилсин:

а) истеъмол ва жамғармалар ҳажми;

в) истеъмолга ва жамғаришга ўртача, ҳамда чегараланган мойиллик кўрсаткичлари.

4. Истеъмол функцияси қуйидаги кўринишда берилган:

$$C=150+0.85(Y-T)$$

$$\text{Солиқ функцияси } T=t_0+t_1 \times Y$$

Ишлаб чиқариш ҳажми 5000. Агар солиқ ставкаси t_1 0,3 дан 0,2 га қадар пасайса истеъмол ҳажми қанчага ўзгаради?

5. ЯИМнинг мувозанатли даражаси 5000; истеъмол функцияси $C=500+0,6 Y$; инвестиция функцияси $I=2000-10000R$. Мувозанатли реал фоиз ставкасини аниқланг.

6. Инвестициялар 700 ш.б.ни, тасарруфдаги даромад 3200 ш.б.ни, истеъмол харажатлари 2800 ш.б., давлат бюджети ортиқчалиги 100 ш.б.ни ташкил этди. Соф экспорт миқдорини топинг.

ТЕСТЛАР

1. Фараз қилайлик, мамлакатда даромад ўтган йилга нисбатан 100 бирликка ўсган ва бу истеъмолни 75 бирликка ўзгаришига олиб

келган.Унда жамғаришга бўлган чегаравий мойиллик (MPS) ва истеъмолга булган чегаравий мойиллик MPC) нимага тенг булади?

- а)33,3% ва 66,7%; б)75% ва 25%; в) 25%ва75%;
г)125% ва 75%.

2.Агарда ихтиёридаги даромад (У) 200га истеъмол (С) 180 га тенг бўлса, унда истеъмолга бўлган ўртача мойиллик (APC) ва жамғаришга бўлган ўртача мойиллик (APS) нимага тенг бўлади?

- а)111%ва 11%; б)90% ва 10%; в)98% ва 2%; г)80% ва 20%.

3. Агар даромадлар режалаштирилган харажатлардан юқори бўлса, у холда фирма ишлаб чиқаришини қисқартиради,чунки режадан ташкари махсулотлар миқдори (уларнинг захираси) :

- а) кўпаяди; б)камаяди;
в)«0»га тенг бўлади; г)ўзгармайди.

4.Агар солиқлар 100 бирликка кўтарилса, фоиз ставкаси ўзгармасдан қолса, истеъмолга чегаравий мойиллик 0,6 га тенг бўлса кейнс хочини қўллаган холда ҳисобланган ишлаб чиқариш ҳажми...

- а) 150 га кўпаяди; б) 150 га камаяди; в) 250 га кўпаяди; г) 250 га камаяди.

5.Ўтган йили ЯИМ 2000 ни, давлат харажатлари эса 500 ни ташкил қилди.Харажатларни 50 га ошириб ҳукумат ЯИМни 200 га оширишга эришди. MPC (истеъмолга бўлган чегараланган мойиллик) нечага тенг?

- а)0,75 га; б) 0,25 га; в) 0,85 га; г)0,5 га.

6. Истеъмол функцияси қуйидаги кўринишга эга:

$$C=400+0,8 Y_d$$

Автоном харажатлар мультипликатори тенг:

- а) 4га б) 8 га в) 3 га г) 5 га

6-амалий машғулот. Кейнснинг макроиктисодий мувозанат модели

Масалаларни ишлаш бўйича намуналар

1-масала

Истеъмол харажатлари 350 ш.б.ни, режалаштирилган инвестициялар 100 ш.б.ни, давлат харажатлари 150 ш.б.ни ташкил этади. Инвестициялар 10 ш.б.ка кўпайди. Даромаднинг янги мувозанатли даражаси 640ни ташкил қилди. Истеъмолга ва жамғаришга ўртача мойилликни топинг.

Ечиш:

Дастлаб даромадларнинг бошланғич миқдорини

$$\text{топамиз } Y = C + G + I + X_n = 350 + 100 + 150 = 600 \text{ ш.б.}$$

Автоном харажатлар мультипликаторини аниқлаймиз $m = Y / E(I) = (640-600) / 10 = 4$ $m = 1/(1-MPC)$, бундан $MPC = 1-1/MPC = 1-1/4 = 0,75$

2-масала

Дастлабки автоном инвестициялар натижасида ялпи ички маҳсулот 10 млрд. пул бирлигига ошди (ΔY). Жамғаришга чегараланган мойиллик (MPS) 0,2 га тенг бўлса, бу инвестициялар миқдорини топинг.

Ечиш:

Инвестициялар миқдорини автоном харажатлар мультипликатори (m) ёрдамида топиш мумкин, у жамғармага чегараланган мойиллик асосида ҳисобланади.

$$m = \frac{1}{MPS} = \frac{1}{0,2} = 5.$$

ЯИМнинг ортиши (ΔY) $= \Delta I * m$, бунда инвестициялар ўзгаришини Аниқлаш мумкин: $10 = \Delta I \times 5$, $\Delta I = 2$.

Бинобарин, дастлабки инвестицияларнинг 2 млрд. пул бирлигига ортиши ЯИМнинг 10 млрд. пул бирлигига ортишига сабаб бўлди.

Мустақил ишлаш учун масалалар

1. Ўтган йили ЯММ 1000 ташкил қилди, давлат харажатлари 100 ташкил қилди. Харажатларни 50 га ошириб ҳукумат ЯММни 200 га оширишга эришди. Бу ҳолатда, давлат бюджети тақчиллиги 2 йил давомида 0 га тенг бўлди. MPC (истеъмолга бўлган чегараланган мойиллик) нечага тенг?

2. Истеъмолга чегараланган мойиллик 0,75 га тенг. Ишлаб чиқаришнинг ҳақиқий ҳажми 2000. Иқтисодиётни барқарорлаштириш учун ҳукумат давлат харажатларини 50 га камайтирди ва солиқларни 20 га оширди. . Потенциал ЯИМ ҳажмини топинг.

3. Агар солиқлар 100 бирликка кўтарилса, фоиз ставкаси ўзгармасдан қолса, истеъмолга чегаравий мойиллик 0,6 га тенг бўлса кейинс хочини қўллаган ҳолда ҳисобланган ишлаб чиқариш ҳажмини аниқланг.

4. Иқтисодиёт қуйидаги маълумотлар билан тасвирланган:

$$Y = C + I + G + X_n$$

$$C = 400 + 0,9 Y_d$$

$$X_n = 200 - 0,1 Y$$

$$I = 200 + 0,25 Y$$

$$G = 200$$

$$t = 0,333$$

Даромаднинг мувозанатли даражаси ва автоном харажатлар мультипликаторини топинг.

5. Жорий йилда мувозанатли ЯИМ ҳажми 1500 ш.б.ни, истеъмол ҳажми эса 1200 ш.б.ни ташкил этди. Жорий йилда истеъмол ўтган йилга нисбатан 20 %га кўпайган. Ўтган йилги шахсий тасарруфдаги даромад ҳажми 1100 ш.б. Жамғаришга чегараланган мойиллик 20%.

Топилсин:

- а) ўтган йилги истеъмол ва жамғариш ҳажмларини;
- б) жорий йилдаги шахсий тасарруфдаги даромад ҳамда жамғариш ҳажмларини; в) истеъмолга чегараланган мойиллик ҳажмини.
- г) автоном харажатлар мультипликаторини;
- д) истеъмол харажатлари 10 ш.б.ка кўпайган ҳолатдаги мувозанатли ЯИМнинг янги ҳажмини.

6. Истеъмол ҳажми 350 ни, режалаштирилган инвестициялар 100 ни, давлат харажатлари 150 ни ташкил этади. Инвестициялар 10 га кўпайди ва Даромадларнинг янги мувозанатли даражаси 640 ни ташкил этди. Истеъмолга чегараланган мойиллик миқдорини топинг.

7. Мамлакат аҳолиси мавжуд даромадларнинг 20% ини жамғармада сақлайди, автоном истеъмол $a = 200$. Нархлар даражаси ва иш ҳақининг номинал ставкаси ўзгармасдир. Инвестиция талаби $I = 200$, давлат харидлари $G = 800$, реал миллий даромад $Y = 3000$. Солиқлар даражаси даромад даражасига боғлиқ эмас.

Агар ўзгармас солиқларда давлат харажатлари 50 бирликка ошган бўлса, реал миллий даромад қандай ўзгаради?

ТЕСТЛАР

1. Кейнс моделига кўра:

- а) иқтисодиётда тақлиф ўзига мос талабни туғдиради; б) баҳолар ва номинал иш ҳақлари ўзгарувчан;
- в) ишлаб чиқариш ҳажмини иқтисодиётдаги капитал захираси белгилаб беради;
- г) қисқа муддатди даврга баҳолар ва номинал иш ҳақи қайд этилган;

2. Кейнснинг макроиқтисодий мувозанат моделида ЯИМнинг мувозанатли даражаси, бу:

- а) жамғармалар ва режалаштирилган соф инвестицияларнинг тенглигидаги ЯИМ даражаси;
- б) даромадлар ва режали харажатлар тенглигидаги ЯИМ даражаси;
- в) ҳақиқий харажатлар ва режали харажатлар тенглигидаги ЯИМ даражаси; г) келтирилган барча жавоблар тўғри.

Масалаларни ечилиши бўйича намуналар

1-масала

А ва В мамлакатларнинг иқтисодиёти қуйидаги маълумотлар билан ёритиб берилган:

Кўрсаткичлар	А мамлакат	В мамлакат
1. Молиявий йил бошида давлат қарзи қиймати (млн. дол.да)	2000	2000
2. Молиявий йил давомидаги номинал давлат харажатлари (млн. дол.да)	200	200
3. Нарх даражаси (йил бошида)	1,0	1,0
4. Инфляциянинг йиллик суръати	0,0	0,1
5. Давлат қарзи бўйича номинал фоиз ставкаси	0,03	0,13
6. Давлат бюджетига номинал солиқ тушумлари (млн. дол.да)	260	260

Ҳисобланг:

а) Мамлакатда давлат қарзларига хизмат кўрсатиш бўйича фоиз тўловларининг номинал миқдори қандай?

б) Ҳар бир мамлакатда бюджет дефицитининг расмий баҳоси қандай?

в) Ҳар қайси мамлакатда давлат қарзининг номинал ва реал қиймати қандай (йил охирида)?

Ечиш:

а) А мамлакат учун статистик маълумотлардан фойдаланган ҳолда, номинал фоиз ставкаси ва давлат қарзи миқдорини кўпайтириш орқали давлат қарзига хизмат кўрсатиш бўйича фоиз тўловларининг номинал миқдorigа эга бўламиз:

$$0,03 \times 2000 = 60 \text{ (млн. дол.)}$$

б) мамлакат учун ҳам худди шу тарзда ҳисоблаб чиқамиз: $0,13 \times 2000 = 260$ (млн. дол.).

б) Ҳар қайси мамлакатда давлат бюджети дефицитини расмий (яъни номинал) баҳоси миллий давлат харажатлари ҳамда қарзга хизмат кўрсатиш бўйича номинал фоиз тўловлари билан бирга бюджетга номинал солиқ тушумлари ўртасидаги фарқ сифатида юзага келади:

А мамлакат учун қуйидагига эгамиз:

$$200 + (0,03 \times 2000) - 260 = 260 - 260 = 0 \text{ (млн. дол.)}.$$

В мамлакат учун бунга:

$$200 + (0,13 \times 2000) - 260 = 460 - 260 = 200 \text{ (млн.дол.)} .$$

в) Йил охирида давлат қарзининг номинал қиймати йил бошидаги қарз миқдори ҳамда йил давомида ҳосил бўлган давлат бюджетининг номинал дефицитига тенг.

А мамлакат учун қуйидагига эгамиз:

$$2000 + 0 = 2000 \text{ (млн.дол.)}.$$

Б мамлакат учун шунга ўхшаш:

$$2000 + 200 = 2200 \text{ (млн.дол.)}.$$

Икки мамлакатда давлат қарзининг реал қийматини баҳолаш учун уларнинг ҳар қайсисида йил охиридаги нарх даражасини ҳисоблаб чиқиш зарур. Дастлабки икки мамлакатда нарх даражаси бир хил ва 1,0 тенг, лекин йиллик инфляция суръати бошқача: А мамлакатда 0,0 ва Б мамлакатда 0,10.

Бинобарин, йил охирида нарх даражаси А ва Б мамлакатлар учун 1,0 ва 1,1 ташкил этди (мувофиқ тарзда).

Йил охирида давлат қарзининг реал қиймати йил охиридаги нархлар даражасига бўлинган унинг йил охиридаги номинал қийматига тенг. Мувофиқ тарзда қуйидагига эгамиз:

А мамлакат учун: $2000 : 1,0 = 2000 \text{ (млн.дол.)}$; Б

мамлакат учун: $2200 : 1,1 = 2000 \text{ (млн.дол.)}$; яъни

иккала мамлакатда реал қарздорлик бир хил.

2-масала

2000 йилда ЯИМ – 2300, хусусий инвестициялар – 200 ни ташкил этган. 2001 йилда бу кўрсаткичлар мувофиқ тарзда 2550 ва 250 ташкил этди. Автоном солиқлар 120, давлат харажатлари – 100 га тенг. Иқтисодиётда ҳақиқий ишсизлик табиий ишсизлик даражасидан 2% юқори, ЯИМнинг даврий ишсизликка таъсирчанлик коэффиценти 3 га тенг. Автоном харажатлар, мувозанатли ва потенциал ЯИМ, инфляцион (рецессион) фарқ, шунингдек фарқни бартараф этиш учун давлат харажатларини қанчалик ўзгартириш кераклигини аниқланг.

Ечиш:

Дастлаб автоном харажатлар мультипликаторини топамиз

$$m = Y / E(I) = (2550 - 2300) / (250 - 200) = 5$$

Бундан истеъмолга чегараланган мойилликни топамиз

$$m = 1 / (1 - MPC), \text{ бундан } MPC = 1 - 1 / MPC = 1 - 1/5 = 0,8$$

2001-йилда автоном харажатлар қуйидаги тарзда аниқланади:

$$A = a + I + G - bT = 160 + 250 + 100 - 0,8 \times 120 = 414$$

$$\text{Мувозанатли ЯИМ: } Y = a + b(Y - 120) + I + G, Y = 2070$$

Потенциал ЯИМ ни аниқлаш учун ЯИМнинг узилишини топиш зарур:

$Y_{\text{узил.}} = 3 \times 2\% = 6\%$, яъни мувозанатли ЯИМ и потенциал ЯИМнинг 94%ни ташкил этади. Демак, потенциал ЯИМ $Y_{\text{п}} = 2202,1$ тенг.

Мувозанатли ЯИМ < Потенциал ЯИМ, яъни рецессион фарқ мавжуд:

$$2202,1 - 2070 = 132,1.$$

Фарқнинг бартараф этиш учун зарур бўлган харажатлар суммаси қуйидаги формуладан фойдаланиб топилади:

$$\frac{\Delta Y}{\Delta G} = \frac{1}{1 - MPC} = \frac{1}{MPS}$$

$\Delta Y = \Delta G \times 1 / MPC \Rightarrow 132,1 = \Delta G \times 5 = 26,4$, яъни давлат харажатларини 26,4 га кўпайтириш зарур.

3-масала

Иқтисодиёт қуйидаги маълумотлар билан ифодаланган:
Истеъмол функцияси $C = 800 + 0,9(Y - T)$, давлат харажатлари $G = 500$, инвестициялар ҳажми $I = 360$, солиқлар ҳажми $T = 400$. Қуйидагиларни аниқланг:

- а) мувозанатли ЯИМ;
- б) солиқлар ва давлат харажатлари мультипликаторлари;
- в) агар потенциал ЯИМ 15000 тенг бўлса, унга эришиш учун давлат харажатларини қай тарзда ўзгартириш зарур?

Ечиш:

- а) мувозанатли ЯИМ қуйидагича аниқланади:

$$Y = C + I + G \Rightarrow Y = 800 + 0,9(Y - 400) + 360 + 500 \Rightarrow Y = 13000.$$

- Б) Давлат харажатлари мультипликатори:

$$m = 1 / (1 - MPC) = 1 / 0,1 = 10.$$

Солиқлар мультипликатори қуйидаги формула бўйича топилади:

$$m_t = MPC / (1 - MPC) = 0,9 / 0,1 = 9.$$

- В) гонтенциал ва реал даромадлар ўртасидаги фарқ $15000 - 13000 = 2000$ ни ташкил этади, яъни рецессион узилиш мавжуд. Уни бартарф этиш учун ҳукумат ўз харажатларини ΔY миқдорга ошириши лозим

$$\Delta Y = \Delta G \cdot m \Rightarrow \Delta G = \Delta Y / m = 2000 / 10 = 200.$$

Мустақил ишлаш учун масалалар.

1. Иқтисодий тизим қуйидаги кўрсаткичлар билан характерланади: Истеъмол функцияси $C = 60 + 0,8 Y_d$. Режалаштирилган инвестициялар даромадга боғлиқ эмас ва $I = 40$ бирлик. Давлат харажатлари $G = 20$ бирлик. Топилсин:

- А) Иқтисодиётдаги мувозанатли даромад даражасини;
- Б) харажатлар мультипликатори миқдорини;
- В) давлат харажатлари 10 бирликка кўпайганда мувозанатли даромад даражасини.

2. Ресурслар тўлиқ банд бўлган иқтисодиётда ҳукумат давлат харажатларини 15 млрд. сўмга оширишга қарор қилди. Даромадларнинг мувозанатли даражаси 500 млрд. сўм, истеъмолга чегаравий мойиллик 0,75, давлат бюджетига соф солиқ тушумлари автоном, яъни даромадлар даражасига боғлиқ эмас. Ортиқча ялпи таклифни юзага келтирмаслик ва баҳолар

даражасининг барқарорлигини сақлаб туриш учун бюджетга солиқ тушумларини қанчага кўпайтириш лозим?

3. Иқтисодиёт қуйидаги кўрсаткичлар билан ифодаданган

$C = 20 + 0,8 (Y - T + F)$ (истеъмол)

$I = 60$ (инвестициялар)

$T = 40$ (солиқлар)

$TR = 10$ (трансфертлар)

$G = 30$ (давлат харажатлари)

а) Даромаднинг мувозанатли даражасини ҳисоблаб топинг.

б) Ҳукумат иқтисодиётни рағбатлантириш учун харажатларни 40 бирликка оширди.:

– режалаштирилган харажатлар эгри чизигида қандай ўзгариш рўй беради?

– даромаднинг мувозанатли даражаси қандай ўзгаради?

– давлат харажатлари мультипликатори нимага тенг?

– давлат бюджети қолдиғи қандай ўзгаради?

4. Айтайлик, давлат хариди 500га тенг бўлсин, солиқ функцияси $T=0,4Y$, трансфертлар функцияси $TR=0,2Y$, баҳолар даражаси $P=1$. Фоиз ставкаси $R=0,1$ бўлганда давлат қарзи $D=1000$. Реал ишлаб чиқариш ҳажми 2000. Потенциал ишлаб чиқариш ҳажми 2500. Давлат бюджети қолдиғини топинг.

ТЕСТЛАР

1.Агар (нақд пул / депозит) коэффициентлари пасайса, бошқа шароитлар ўзгармаган ҳолда:

а) пул мультипликатори камаяди;

б) пул таклифи камаяди;

в) пул таклифи кўпаяди;

г) банк мультипликатори камаяди.

2. Агар пул базаси (МВ) 300 млрд сўмга, депозитларни мажбурий захираlash нормаси 0,1 га, депонентlash коэффициентлари эса 0,2 га тенг бўлса, пул таклифи миқдорини аниқланг.

а)3000млрд сўм; б)1200 млрд сўм; в)650млрд сўм;

г)900 млрд сўм.

3. Пулга тансакцион талаб ўсади, агар:

а) номинал ЯИМ камайса;

б)баҳолар даражаси пасайганда;

в) фоиз ставкаси кўтарилса;

г) номинал ЯИМ кўпайса.

4. Айталик, нақд пулга талаб депозитларнинг 10 %ига тенг бўлсин. Депозитларни мажбурий захираlash нормаси 0,15 га тенг. Агар Марказий Банк пул таклифини 880 млрд. сўмга оширмоқчи бўлса, пул базасини...

а) 200 млрд. сўмга кўпайтириши керак;
кўпайтириши керак;
в) 88 млрд.сўмга кўпайтириши керак;
кўпайтириши керак.

б) 133 млрд сўмга
г) 250 млрд. сўмга

8-амалий машғулот. Пулга талаб функцияи. Пул таклифи. Пул бозорида мувозанат

Масалаларни ечилиши бўйича намуналар

1-масала

Тижорат банкининг пул захиралари 250 млн. пул бирлигини ташкил этади. Депозитлар 980 млн. пул бирлигига тенг. Мажбурий захиралар меъёри 20 %ни ташкил этади. Агар банк ссуда бериш учун ортиқча захиралардан фойдаланишга қарор қилса, пул таклифи қандай ўзгариши мумкин?

Ечиш:

Мажбурий захиралар меъёри – 20 % да мажбурий захиралар суммаси қуйидагини ташкил этади: $980 \times 0,2 = 196$ (млн. пул бирлиги). Ортиқча захиралар: $250 - 196 = 54$ (млн. пул бирлиги).

Агар улардан ссуда бериш учун фойдаланилса, у ҳолда, қўшимча пул таклифи қуйидагини ташкил этади:

$$\Delta M = N \times m ,$$

бу ерда, ΔM – қўшимча пул таклифи;

N – тижорат банкининг ортиқча захиралари;

m – банк мультипликатори, у қуйидаги формула бўйича топилади:

$$m = \frac{1}{R} \times 100\% ,$$

бу ерда, R – мажбурий захиралар меъёри. Бундан:

$$\frac{1}{\quad}$$

2-масала

Мажбурий захиралар меъёри 20 %га тенг. Тижорат банки ортиқча захира сифатида депозитлар суммасидан яна 5 %га эга. Депозитлар миқдори 20 000 ни ташкил этади. Банк ссуда бериш учун қандай максимал суммадан фойдаланиши мумкин?

Ечиш:

Мажбурий захиралар миқдори: $20\,000 \times 0,2 = 4\,000$ ни ташкил этади.

Ортиқча захиралар: $20\,000 \times 0,05 = 1\,000$ га тенг.

Пул захиралари: $4\,000 + 1\,000 = 5\,000$ га тенг.

Агар захиралар 5 000 ни ташкил этса, у ҳолда банк қолган маблағлардан ссуда бериш учун фойдаланиши мумкин: $20\ 000 - 5\ 000 = 15\ 000$.

3-масала

Иқтисодиётдаги пул базаси 300, мажбурий захиралар 130, пул массаси 960, депозитлар 790 ни ташкил этади. Бу маълумотлар асосида пул мультипликаторини топинг.

Ечиш:

Пул мультипликатори қуйидагича аниқланади:

$$m_m = \frac{cr + 1}{gr + cr}:$$

бу ерда, cr (депонентлаш коэффиценти) ва gr (захиралар меъёри) номаълум.

$$gr = \frac{R}{D} \quad cr = \frac{C}{D}$$

Масала шартига кўра, $R = 130$, $D = 790$, $MB = 300$, $M = 960$.

Бунда:

$$gr = 130 : 790 = 0,16$$

$$M_s = C + D \Rightarrow C = 960 - 790 = 170$$

$$Cr = C : D = 170 : 790 = 0,215$$

$$m_m = (0,215 + 1) : (0,215 + 0,16) = 3,2.$$

4-масала

Иқтисодиётда пул базаси 200 млн. сўмга тенг. Депонентлаш коэффиценти 0,8. Мажбурий захира меъёри 20%. Реал пул қолдиғига талаб қуйидаги тенглама орқали ифодаланади: $M_d = 0,4Y - 50r$, даромад ҳажми $Y = 800$. нархлар даражаси $P = 4$. Мувозанатли фоиз ставкасини топинг.

Ечиш:

Масала шартига кўра:

$$MB = 200, cr = 0,8, gr = 0,2, P = 4, Y = 800.$$

$$m_m = \frac{cr + 1}{gr + cr} : \Rightarrow (0,8 + 1) : (0,8 + 0,2) = 1,8$$

$$M_s = MB \times m_m = 200 \times 1,8 = 360.$$

Нарх даражасини ҳисобга олган ҳолда, реал пул таклифи

$$M_s = 360 : 4 = 90.$$

Мувозанат нуқтасида $M_s = M_d$, яъни:

$$90 = 0,4 \times 800 - 50r \Rightarrow r = 4,6\%.$$

5-масала

Банк мультипликатори 2,5 га тенг. Пул таклифининг ошиши 60 млн. сўмни ташкил этди. Захиралар меъёрини ва пул таклифи ошишига сабаб бўлган ортиқча захиралар ҳажминини аниқланг.

Ечиш:

Банк мультипликатори формуласи:

$$m_m = 1 / gr = 2,5 \Rightarrow gr = 0,4, \text{ яъни захиралар меъёри } 40\% \text{ни ташкил этади.}$$

Масала шартига кўра: $\Delta M_s = 60$, демак, ортиқча заҳиралар ҳажми куйидагига тенг:

$$\Delta R = \Delta M_s : m_m = 60 : 2,5 = 24.$$

6-масала

Марказий банк, «арзон пуллар» сиёсатини амалга ошириш орқали 10 млрд. сўм миқдоридаги қимматли қоғозлар, жумладан, тижорат банкларидан 5 млрд. сўм ва аҳолидан 5 млрд. сўм сотиб олди. Аҳоли олинган пулларнинг бир қисмини банк тизимидан ташқарида нақд пулда сақлайди. Мажбурий заҳиралар меъёри 20%ни ташкил этади. Агар банк тизими ўз «арзон пуллар» имкониятларидан тўлиқ фойдаланса, пул таклифи қандай ўзгаради?

Ечиш:

1-усул. $\Delta M_s = MB \times m_m$.

$$MB = 9 \text{ млрд. сўм } (10 - 1 = 9 \text{ ёки } 4 \text{ (аҳоли)} + 5 \text{ (тижорат банки)} = 9). \\ m_m = 1 : 0,20 = 5 \Rightarrow \Delta M_s = 9 \times 5 = 45 \text{ млрд. сўм, яъни агар тижорат} \\ \text{банклари депозитлари } 9 \text{ млрд. сўмга ошса, пул таклифи } 45 \text{ млрд. сўмга}$$

ошади. Умумий пул таклифи $M_s = D + C$, демак, пул таклифининг умумий ўзгариши куйидагини ташкил этади:

$$\Delta M_s = 45 + 1 = 46 \text{ млрд. сўм.}$$

2-усул. Марказий банк тижорат банкларидан 5 млрд. сўм миқдоридаги облигацияларни сотиб олиб, ортиқча заҳираларни яратади, яъни $EP = 5$ млрд. сўм $\Rightarrow$ бунда депозитлар ҳажми $D = \Delta R \times m = 5 \times 5 = 25$ млрд. сўмга ортади.

Марказий банк шунингдек, аҳолидан 5 млрд. сўм миқдоридаги облигацияларни сотиб олди. Шартга кўра, аҳоли 1 млрд. сўмни нақд пулга айлантирган, демак 4 млрд. сўм банк ҳисоб рақамларида депозит сифатида сақланади. Бунда мажбурий заҳиралар: $rr = D \times rr = 4 \times 0,2 = 0,8$ млрд. сўмга, ортиқча заҳиралар эса: $\Delta R = 4 - 0,8 = 3,2$ млрд. сўмга тенг.

$$\Delta M_s = \Delta R \times m_m = 3,2 \times 5 = 16 \text{ млрд. сўм.}$$

Демак, банк тизимида депозитларнинг умумий ҳажми: $D = 25 + 16 = 45$ млрд. сўм. пул таклифи: $M_s = D + C = 45 + 1 = 46$ млрд. сўм, яъни Марказий банк «арзон пуллар» сиёсатини амалга ошириш орқали пул таклифини 46 млрд. сўмга оширган.

Мустақил ишлаш учун масалалар

1. Агар реал ЯИМ 110 фоизга, пул массаси эса 108 фоизга ўсса ва пулнинг айланиш тезлиги ўзгармасдан қолса баҳолар даражаси қандай ўзгаради?

2. Пулга бўлган умумий талаб 1000 ш.б.ка тенг. Активлар томонидан пулга талаб функцияси $M_d^{\text{акт.}} = 204 - 20r$

Номинал фоиз ставкаси $r = 20\%$

а) битимлар учун пулга талаб миқдорини аниқланг;

б) номинал миллий даромад 2400га тенг бўлса, пулнинг айланиш тезлиги нимага тенг?

3. Банк заҳиралари нормаси 0,5га тенг, депозит ҳажми нақд пул ҳажмидан 2 мартага кўп. У ҳолда пул базасининг 1 млрд. сўмга кўпайиши пул таклифини қанчага оширади?

4. Тижорат банкларининг жами резервлари 220 млн. сўм. Депозитлар 950 млн. сўмга тенг. Депозитларни мажбурий заҳиралаш меъёри 20%. Банк ўзининг барча ортиқча резервларини ссуда бериш учун ишлатишга қарор қилса пул таклифи қандай ўзгаради?

5. Агар пул базаси 200 млрд сўмга тенг бўлса, пул таклифи ҳажмини аниқланг. Банк резервлари нормаси 0,1 га тенг, депонентларш коэффициенти 0,3 га тенг.

6. Айтайлик нақд пулга талаб депозитлар суммасининг 10%ига тенг бўлсин. Мажбурий заҳиралаш нормаси 15%. Агар Марказий Банк пул таклифини 330 млрд. сўмга оширмоқчи бўлса, у пул базасини қанчага ўзгартиради?

7. Агар пул базаси (МВ) 300 млрд. сўмга, депозитларни мажбурий заҳиралаш нормаси-10 % га, депонентларш коэффициенти (сг) -0,3 га тенг бўлса пул таклифи ҳажмини аниқланг.

8. Тижорат банкининг умумий (суммар) заҳиралари 220 млн.руб.ни ташкил этади. Депозитлар 950 млн.руб.га тенг. Депозитларнинг умумий заҳиралаш меъёри 20%ни ташкил этади. Агар банк ссуда бериш учун жами шахсий ортиқча заҳираларидан фойдаланишга қарор қилса, пул таклифи қандай ўзгариши мумкин?

ТЕСТЛАР

1. Мажбурий заҳиралаш нормаси 12%, ортиқча резервлар депозитлар суммасининг 3 %ини ташкил этади. Агар жами резервлар 45 млрд сўмни, нақд пуллар эса 150 млрд. сўмни ташкил этса, депозитлар ҳажми тенг бўлади:

а) 300 млрд. сўмга;

б) 375 млрд. сўмга;

в) 363,75 млрд. сўмга;

г) 225 млрд. сўмга.

2. Депозитларни мажбурий заҳиралаш нормасининг оширилиши:

а) пул мультипликаторининг ўсиши ҳисобига пул таклифини кўпайтиради;

б) пул мультипликаторининг пасайиши ҳисобига пул таклифини камайтиради;

в) ҳисоб ставкасининг пасайиши ҳисобига пул таклифини кўпайтиради; г) тижорат банкларининг кредит бериш имкониятини кенгайтиради.

3. Депозитларни мажбурий захираш нормаси 0,25 га тенг. Очик бозордаги операциялар орқали Марказий Банк пул таклифини максимал 440 млрд. сўмга ошириши мумкин. Бу учун эса Марказий Банк:

- а) 110 млрд. сўмлик облигацияларни сотиши лозим;
- б) 440 млрд. сўмлик облигацияларни сотиши керак;
- в) 1760 млрд. сўмлик облигацияларни сотиб олиши лозим;
- г) 110 млрд. сўмлик облигацияларни сотиб олиши керак.

4. Марказий Банк пул таклифини камайтиришга қарор қилса, у ҳолда:

- а) депозитларни мажбурий захираш нормасини пасайтиради; б) очик бозорда облигацияларни сотиб олади; в) қайта молиялаш ставкасини кўтаради; г) пул-кредит сиёсатини юмшатади.

8-амалий машғулот. Пул-кредит сиёсати

Масалаларни ечилиши бўйича намуналар:

1-масала

Потенциал ЯИМ (Y) - 3000, қисқа муддатли эгри AS горизонтал бўлиб, $P = 1,0$ даражада берилган. AD эгри чизиги $Y = 2000 + M/P$ тенглама шаклида берилган. Пул таклифи 1000 га тенг. Нарх шоки натижасида қисқа муддатли AS эгри чизиги $P = 1,5$ даражагача силжиди. Марказий банк ишлаб чиқаришни потенциал даражада ($Y = 3000$) сақлаб қолиш учун пул таклифини қанчалик ошириши лозим?

Ечиш:

Потенциал ишлаб чиқариш ҳажмини AD эгри тенгламага қўямиз:

$$3000 = 2000 + M / 1,5$$

$M = 1500$, яъни ишлаб чиқаришни потенциал даражада ($Y = 3000$) сақлаб қолиш учун, пул таклифи 1500 га тенлаштирилиши лозим. Демак Марказий банк пул таклифини 500 га ошириши лозим.

2-масала

«Имконият» банкининг баланс ҳисоботи банк томонидан ўтказилган ҳар бир битимдан сўнг қандай ўзгаришини банк активлари ва пасивлари доим тенг бўлишини ҳисобга олган ҳолда, кўрсатиб беринг:

- а) маҳаллий аҳолининг кичик гуруҳи шахсий капитали 250 млн.сўм. бўлган «Имконият» банкини ташкил этишни қарор қилди, деб фараз қилайлик. Ушбу маблағдан 75 млн. сўм бино ва жиҳозлар харид қилишга сарфланган, маблағнинг қолган қисми банк захиралари кўринишида

сақланади. Ушбу биринчи битимни банкнинг баланс ҳисоботида акс эттиринг.

1-операция.

Активлар	Банк пасивлари ва капитали
Заҳира- 175000000	Банкнинг шахсий капитали - 250000000
Банк биноси ва жиҳозлари – 75000000	
Жами 250000000	Жами 250000000

б) банк талабга эга бўлгунга қадар 75 млн. сўм миқдорида депозит қабул қилди. Ушбу битимни банкнинг баланс ҳисоботида акс эттиринг.

2-операция

Активлар	Банк пасивлари ва капитали
Заҳиралар – 250000000	Талабга қадар депозитлар 75000000
Банк биноси ва жиҳозлари –75000000	Банкнинг шахсий капитали – 75000000
Жами 325000000	Жами 325000000

в) Банк миқдорга 15 млн. сум миқдорида нақд ссуда берди. Ушбу битим банкнинг баланс ҳисоботини қай тарзда ўзгартиради?

3-операция.

Активлар	Банк пасивлари ва капитали
Заҳиралар 235000000	Талабга қадар депозитлар 75000000
Ссудалар 15000000	Банкнинг шахсий капитали 250000000
Банк биноси ва жиҳозлари 75000000	
Жами 325000000	Жами 325000000

Кўриб турганимиздек, мазкур битим банк активлари таркибини ўзгартирган ҳолда унинг пасивларини ўзгартирмайди.

г) банкнинг бошқа миқдози 10 млн. сўм миқдорида ссуда олади ва уни айнан шу банкка чекли қўйилма сифатида қўяди. Ушбу битим банкнинг баланс ҳисоботини қай тарзда ўзгартиради?

4-операция.

Активлар	Пассивлар ва капитал банк
Заҳиралар–235000000	Талабга қадар депозитлар 85000000
Ссудалар 25000000	Банкнинг шахсий капитали 250000000
Банк биноси ва жиҳозлари- 75000000	
Жами 335000000	Жами 335000000

д) 15 млн.сўм миқдорида ссуда олган миқдор, 5 млн. сўмни нақд қайтаради. Ушбу битим банкнинг баланс ҳисоботини қай тарзда ўзгартиради? 5-

операция

Активлар	Банк пасивлари ва капитали
-----------------	-----------------------------------

Заҳиралар – 240000000	Талабга қадар депозитлар 85000000
Ссудалар 20000000	Банкнинг шахсий капитали 250000000
Банк биноси ва жиҳозлари 75000000	
Жами 335000000	Жами 335000000

Мустақил ишлаш учун масалалар

1. Тижорат банки 80 млн. сўмлик депозитларни жалб қилишга эришди. Шу давр ичида 20 млн. сўмлик кредит мижозлар томонидан банкка қайтарилди ва банк 70 млн. сўмлик янги кредит берди. Давр охиридаги ортиқча резервлар 114 млн. сўмни ташкил этди. Марказий банк томонидан ўрнатилган депозитларни мажбурий заҳиралаш нормасини аниқланг.

2. Марказий банк томонидан ўрнатилган депозитларни мажбурий заҳиралаш меъёри 20 % га тенг бўлсин. Банк тизимидаги депозитлар банкдан ташқаридаги нақд пуллардан 4 мартага кўп. Мажбурий заҳираларнинг умумий миқдори 800 млрд. сўм. Тижорат банкларининг ортиқча резервлари 200 млрд. сўм. Иқтисодиётдаги пл таклифи ҳажмини аниқланг.

3. Марказий банк иккиламчи бозорда олдинроқ давлат бюджети тақчиллигини молиялаштириш учун чиқарилган давлат қисқа муддатли облигацияларининг 1/6 қисмини сотиб олди. Пул таклифи 210 млрд. сўмга ошди. Марказий банк томонидан ўрнатилган депозитларни мажбурий заҳиралаш нормаси 20 % га тенг. Банк тизимидан ташқаридаги нақд пуллар депозитлардан 5 мартага кам. Марказий банк қанча миқдордаги облигацияларни сотиб олган? Эмиссия қилинган облигацияларнинг умумий миқдори қанча?

4. Тижорат банкларининг ресурс базасини кенгайтириш учун Марказий банк улардан 16 млрд. сўмлик давлат облигацияларини сотиб олишга қарор қилди. Тижорат банклари облигацияларни сотишдан олинган маблағларнинг 10 % ини ортиқча резерв сифатида сақлаб туришга қарор қилди. Натижада, мультипликатор самараси тасирида, пул массаси 90 млрд. сўмга кўпайди. Марказий банк томонидан ўрнатилган депозитларни мажбурий заҳиралаш нормасини аниқланг.

5. Агар Марказий банк очик бозорда тижорат банкларига 20 млн. сўмлик давлат облигацияларини сотса, мажбурий заҳиралаш нормаси 12,5 % бўлганда пул таклифи максимал қанчага қисқариши мумкин?

6. Марказий банк сиёсати пул таклифини 5%га қисқаришига олиб келди.
а) Бу сиёсат AD эгрида қандай акс этади?

б) Қисқа муддатли ва узоқ муддатли даврларда ишлаб чиқариш ҳажми ва нарх даражаси қандай ўзгаради?

ТЕСТЛАР

1. Иқтисодиёт қуйидаги маълумотлар билан ифодаланган: истеъмол харажатлари $C = -100 + 0.8Y_d$; Инвестициялар $I = 200$; давлат харажатлари $G = 800$; Солиқ ставкаси $t = 0.2$. Агар ҳукумат солиқ ставкаларини ошириш ва давлат харажатларини камайтириш орқали давлат бюджетини баланслаштириш тўғрисида қарор қабул қилса, унда:

а) ЯИМ 2500 дан ошиб кетади;

б) ЯИМ 2500дан кам бўлади; в)

ЯИМ 2500га тенг бўлади;

г) ЯИМ динамикасини прогноз қилиш учун маълумотлар етарли эмас.

2. Ресурслар тўлиқ банд бўлган иқтисодиётда ҳукумат давлат харажатларини 15 млрд. сўмга оширишга қарор қилди. Даромадларнинг мувозанатли даражаси 500 млрд. сўм, истеъмолга чегаравий мойиллик 0,75, давлат бюджетига соф солиқ тушумлари автоном, яъни даромадлар даражасига боғлиқ эмас. Ортиқча ялпи таклифни юзага келтирмаслик ва баҳолар даражасининг барқарорлигини сақлаб туриш учун бюджетга солиқ тушумларини қанчага кўпайтириш лозим?

а) 25 млрд сўмга; б) 20 млрд. сўмга; в) 30 млрд. сўмга; г) 35 млрд. сўмга.

3. Агар иқтисодиёт мувозанат ҳолатида турган бўлса, таъкидлаш мумкинки:

а) истеъмол харажатлари инвестицияларга тенг бўлиши лозим;

б) давлат бюджети баланслашган;

в) истеъмол харажатларини ҳар қандай ошириш инфляцион узилишга олиб келади; г) барча келтирилган жавоблар нотўғри.

4. Қуйида келтирилган фикрларнинг қайси бири нотўғри?

а) давлат қарзининг тўлаш харажатларининг ортиши солиқ ставкаларини пасайтириш имкониятини камайтиради;

б) солиқ ставкаларининг пасайтирилиши инфляция суръати кўтарилиши эҳтимолини тўлиқ бартараф қилади;

в) солиқ ислохотлари солиқ ставкаларини пасайтириш, солиқ базасини кенгайтириш, ва турли категориядаги солиқ тўловчилар орасида солиқ юкини тенг тақсимлаш мақсадларини кўзда тутади;

г) солиқ ставкаларини пасайтириш бюджетнинг солиқ тушуми кўринишидаги даромадлари паайишига олиб келиши мумкин.

5. Давлат харажатларининг ўсиши реал ЯИМни кўпайишига олиб келади, қачонки:

- а) давлат харажатлари ва пул таклифи бир вақтда ўсса;
- б) давлат харажатларининг ортиши нодавлат секторининг шунга тенг миқдордаги харажатлари камайишига олиб келмаса;
- в) бу харажатлари давлат хизматчилари иш ҳақи оширилишига эмас, балки товарлар ва хизматлар сотиб олишга сарфланса;
- г) бу харажатлари давлат облигациялари чиқарилиши ҳисобига молиялаштирилса.

9-амалий машғулот. IS- LM модели

Масалаларни ечилиши бўйича намуналар:

1-масала

Очиқ иқтисодиётда истеъмол функцияси қуйидаги кўринишга эга: $C = 300 + 0,65Y_d$, инвестиция функцияси $I = 200 - 1500r$, солиқлар $T = 200$, давлат харажатлари $G = 200$, пулга талаб функцияси $M = (0,5Y - 2000r)P$, пул таклифи $M = 550$, нархлар даражаси $P = 1$, соф экспорт функцияси $X_n = 100 - 0,05Y - 500r$. IS ва LM эгрилар тенгламаси, шунингдек, Y даромад ва P фоиз ставкасининг мувозанат қийматини аниқланг.

Ечиш:

IS эгри чизиғи тенгламасини топамиз

$$Y = S + I + G + X_n.$$

$$Y = 300 + 0,65(Y - 200) + 200 - 1500r + 200 + 100 - 0,05Y - 500r.$$

$$0,4Y = 670 - 2000r.$$

$$Y = 1675 - 5000r$$

LM эгри чизиғи тенгламасини топамиз

$$M/P = kY - hr.$$

$$550/1 = 0,5Y - 2000R.$$

$$0,5Y = 550 + 2000P.$$

$$Y = 1100 + 4000P - \text{LM тенгламаси}$$

Y даромад ва P фоиз ставкасининг мувозанат қийматини аниқлаш учун IS ва LM эгри чизиқларининг кесишиш нуқтасини топиш керак.

$$1675 - 5000r = 1100 + 4000r.$$

$$575 = 9000r \Rightarrow r = 0,064 \text{ ёки } 6,4\%.$$

Тенглама моделларидан бирига фоиз ставкасининг мувозанат қийматини кўйган ҳолда, даромаднинг мувозанат қийматини топиш мумкин:

$$Y = 1100 + 4000 \times 0,064 = 1356.$$

2-масала

Очиқ иқтисодиётда истеъмол функцияси қуйидаги кўринишга эга:

$$C = 100 + 0,8Y;$$

– инвестициялар функцияси $I = 200 - 400r$;

– солиқ ставкаси $t = 0,2$;

– давлат харажатлари $G = 200$;

- пулга талаб функцияси $M = (0,8Y - 1600r)P$;
- пул таклифи $M = 800$;
- нарх даражаси $P = 1$;
- соф экспорт функцияси $X_n = 100 - 0,04Y - 400r$;

IS ва LM эгри чизиклари тенгламалари, шунингдек, Y даромад ва r фоиз ставкасининг мувозанат қийматини аниқланг. Агар давлат харажатлари 100 га кўтарилса, IS эгри чизиги ва даромад ҳамда фоиз ставкасининг мувозанат қиймати қандай ўзгаради?

Ечиш:

IS эгриси тенгламасини топамиз:

$$Y = C + I + G + X_n.$$

$$Y = 100 + 0,8(Y - 0,2Y) + 200 - 400r + 200 + 100 - 0,04Y - 400r$$

$$0,4Y = 600 - 800r$$

$$Y = 1500 - 2000r - IS$$

тенгламаси. LM эгриси

тенгламасини топиш:

$$M / P = kY - hr.$$

$$800 / 1 = 0,8Y - 1600r.$$

$$0,8Y = 800 + 1600r.$$

$$Y = 1000 + 2000r - LM \text{ тенгламаси.}$$

Y даромад ва r фоиз ставкасининг мувозанат қийматини аниқлаш учун IS ва LM эгриларининг кесишув нуқтасини топиш керак.

$$1500 - 2000r = 1000 + 2000r.$$

$$500 = 4000r \Rightarrow r = 0,125 \text{ ёки } 12,5\%.$$

Тенглама моделларидан бирига фоиз ставкасининг мувозанат қийматини қўйган ҳолда, даромаднинг мувозанатли ҳажмини топиш мумкин:

$$Y = 1000 + 2000 \times 0,125 = 1250.$$

Давлат харажатлари ўсиши IS эгри чизиги ўнгга силжитади ва даромад ҳамда фоиз ставкасининг мувозанат қийматини ортишига олиб келади. Даромаднинг янги қийматини мультипликатор ёрдамида аниқлаш мумкин:

$$\Delta Y = \Delta G \times m, \text{ бу ерда, } m - \text{ давлат харажатлари мультипликатори. } m = 1 / (1 - MPC)$$

$$m = 1 / 0,2 = 5.$$

$$\Delta Y = 100 \times 5 = 500, \text{ яъни даромаднинг янги мувозанат қиймати } Y = 1750.$$

Ушбу қийматни LM тенгламага қўйган ҳолда, мувозанатли фоиз ставкасини аниқлаш мумкин:

$$Y = 1000 + 2000r$$

$$1750 = 1000 + 2000r \Rightarrow r = 0,375 \text{ ёки } 37,5\%.$$

3-масала

Очиқ иқтисодиётда истеъмол функцияси қуйидаги кўринишга эга:

$$C = 80 + 0,8Y_d;$$

- инвестициялар функцияси $I = 100 - 800r$;
- солиқ ставкаси $t = 0,25$;
- давлат харажатлари $G = 60$;
- пулга талаб вазифаси $M = (0,5Y - 1000r)P$;
- пуллик таклиф $M = 200$;
- нархлар даражаси $P = 2$.

IS ва LM эгри чизиклар тенгламаси, шунингдек, Y даромад ва r фоиз ставкасининг мувозанат қийматини аниқланг. Агар давлат харажатлари 100 га кўтарилса, LM эгри чизиги ва даромад ҳамда фоиз ставкасининг мувозанатли даражалари қандай ўзгаради?

Ечиш:

IS эгри чизиги тенгламасини топамиз

$$Y = C + I + G + X_n.$$

$$Y = 80 + 0,8(Y - 0,25Y) + 100 - 800r + 60.$$

$$0,4Y = 240 - 800r.$$

$$Y = 600 - 2000R \quad \text{– IS тенгламаси.}$$

LM эгри чизиги тенгламасини топамиз

$$M : P = kY - hr.$$

$$200 : 2 = 0,5Y - 1000r.$$

$$0,5Y = 100 + 1000r.$$

$$Y = 200 + 2000R \quad \text{– LM тенгламаси.}$$

Y даромад ва r фоиз ставкасининг мувозанатли даражасини аниқлаш учун IS ва LM эгри чизикларининг кесишув нуқтасини топиш керак.

$$600 - 2000R = 200 + 2000r.$$

$$400 = 4000r \Rightarrow r = 0,1 \text{ ёки } 10\%.$$

Тенглама моделларидан бирига фоиз ставкасининг мувозанатли даражасини қўйган ҳолда, даромаднинг мувозанатли даражасини топиш мумкин:

$$Y = 200 + 2000 \times 0,1 = 400.$$

Пул таклифининг ўсиши LM эгри чизигини ўнгга силжитади ва даромад ҳамда фоиз ставкасининг мувозанатли даражаларини камайишига олиб келади. Уларни аниқлаш учун LM эгри чизигининг тенгламасига янги M қийматни қўйиш зарур:

$$300 / 2 = 0,5Y - 1000r.$$

$$0,5Y = 150 + 1000r.$$

$$Y = 300 + 2000r \quad \text{– LM эгри чизигининг янги тенгламаси.}$$

$$600 - 2000r = 300 + 2000r.$$

$$r = 0,075 \text{ ёки } 7,5\%,$$

$$Y = 300 + 2000 \times 0,075 = 450.$$

Мустақил ишлаш учун масалалар

1. Иқтисодиёт қуйидаги маълумотлар билан ифодаланган:

$$C = 400 + 0,9Y_d \text{ (истеъмол);}$$

$I = 300 - 2000R$ (инвестициялар);
 $X_n = 100 - 0,05Y - 1000R$ (соф экспорт);
 $M = (0,4Y - 100R)P$ (номинал пул
 таклифи); $G = 100$ (давлат харажатлари);
 $t = 0,5$ (солиқ ставкаси);
 $M_s = 180$ (баҳоларнинг белгиланган даражаси).

Бу ҳолатда даромадларнинг ва фоиз ставкасининг мувозанатли даражаларини топинг.

2. Иқтисодиёт қуйидаги кўрсаткичлар воситасида берилган:

$Y = C + I + G + X_n$; $C = 100 + 0,9Y_d$; $I = 200 - 500R$; $X_n = 100 - 0,12Y - 500R$; $M = (0,8Y - 2000R)P$; $G = 200$; $t = 0,2$; $M_s = 800$; $P = 1$.

Бундай вазиятда LM эгри чизиғи тенгламаси қандай кўринишда бўлади?

3. Очик иқтисодиётда истеъмол функцияси:

$C = 300 + 0,8Y_d$;
 – инвестициялар функцияси $I = 200 - 1500r$;
 – солиқ ставкаси $t = 0,2$;
 – давлат харажатлари $G = 200$;
 – пулга талаб функцияси $M = (0,5Y - 200r)P$;
 – пул таклифи $M = 550$;
 – нархлар даражаси $P = 1$;
 – соф экспорт функцияси $X_n = 100 - 0,04Y - 500r$.

IS ва LM эгри чизиқлари тенгламаси, шунингдек, Y даромад ва r фоиз ставкасининг мувозанат қийматини аниқланг. Агар нархлар даражаси икки баробар ошса, LM эгри чизиғи ва даромад ҳамда фоиз ставкасининг мувозанат қиймати қандай ўзгаради?

4. Иқтисодиёт қуйидаги маълумотлар билан ифодаланган: мувозанатли ишлаб чиқариш ҳажми $Y = 5000$; истеъмол функцияси – $C = 500 + 0,6(Y - T)$; Солиқлар $T = 600$; давлат харажатлари – 1000; инвестиция функцияси: $I = 2160 - 10000R$. Бу ҳолатда мувозанатнинг реал фоиз ставкаси нечага тенг бўлади?

5. Иқтисодий тизим қуйидаги кўрсаткичлар билан характерланади: Истеъмол функцияси $C = 60 + 0,8 Y_d$. Режалаштирилган инвестициялар даромадга боғлиқ эмас ва $I = 40$ бирлик. Давлат харажатлари $G = 20$ бирлик. Топилсин:

- А) Иқтисодиётдаги мувозанатли даромад даражасини;
- Б) харажатлар мультипликатори миқдорини;
- В) давлат харажатлари 10 бирликка кўпайганда мувозанатли даромад даражасини.

6. Иқтисодий тизим қуйидаги кўрсаткичлар билан характерланади:

Истеъмол функцияси $C = 38 + 0,5 (Y - T)$;
 Инвестиция функцияси $I = 50 - 100 R$;

Давлат харажатлари ва солиқлар $G=T=20$;

Пулга талаб функцияси: $L=0,5-80R$;

Пул таклифи $M=160$; баҳолар даражаси $P=2$.

А) IS эгри чизиғи тенгламасини тузинг.

Б) LM эгри чизиғи тенгламасини тузинг.

В) Фоиз ставкаси ва даромаднинг мувозанатли даражасини топинг.

Г) Давлат харажатлари 20 дан 30 га қадар кўпайса фоиз ставкаси ва даромаднинг мувозанатли даражаси қандай ўзгаради.

Д) пул таклифи 160 дан 180 га қадар кўпайса фоиз ставкаси ва даромаднинг мувозанатли даражаси қандай ўзгаради.

7. Иқтисодиёт қуйидаги маълумотлар билан тасвирланган:

$$Y=C+I+G+X_n$$

$$C=400+0,9 Y_d$$

$$I=200+0,25Y$$

$$X_n=200-0,1Y$$

$$G=200$$

$$t=0,333$$

Даромаднинг мувозанатли даражаси ва автоном харажатлар мультипликаторини топинг.

ТЕСТЛАР

1. IS-LM моделида давлат харажатлари (G) ва пул таклифи (M) шундай ҳолатда ўзгардики, бунда даромад миқдори (Y) сақланиб қолди, (R) фоиз ставкаси эса кўпайди. Бу ҳолатда шуни қайд этиш мумкинки:

а) G кўпаяди, M камаяди;

б) G ва M кўпаяди;

в) G камаяди, M кўпаяди;

г) G ва M камаяди.

2. Иқтисодиёт қуйидаги маълумотлар билан ифодаланган: мувозанатли ишлаб чиқариш ҳажми $Y=5000$; истеъмол функцияси $C=500+0,6(Y-T)$; Солиқлар $T=600$; давлат харажатлари – 1000; инвестиция функцияси: $I=2160-10000R$. Бу ҳолатда мувозанатнинг реал фоиз ставкаси тенг бўлади:

а) 5%; б) 8%; в) 10%; г) 13%.

3. Товарла ва хизматлар сотиб олишга давлат харажатларининг 10 бирликка ўсиши IS эгри чизиғининг қуйидагича силжишини келтириб чиқаради:

а) ўнгга 10 бирликка;

б) чапга 10 бирликка;

в) ўнгга $10 * \frac{1}{1-b}$ бирликка, бу ерда b - истеъмолга чегараланган

мойиллик;

г) чапга $10 * \frac{1}{1-b}$ бирликка;

4. Агар истеъмолга чегаравий мойиллик 0,75 га тенг бўлса, солиқларнинг 100 бирликка камайиши натижасида:

- а) IS эгри чизиғи ўнгга 300 бирликка силжийди;
- б) LM эгри чизиғи ўнгга 100 бирликка силжийди;
- в) IS эгри чизиғи ўнгга 300 бирликка силжийди;
- г) IS ва LM эгри чизиқлари бир вақтда ўнгга 300 бирликка силжийди.

5. Иқтисодий қуйидаги кўрсаткичлар воситасида берилган:

$$Y = C + I + G + X_n; \quad C = 100 + 0,9Y_d; \quad I = 200 - 500R;$$

$$X_n = 100 - 0,12Y - 500R; \quad M = (0,8Y - 2000R)P;$$

$$G = 200; \quad t = 0,2; \quad M_s = 800; \quad P = 1.$$

Бундай вазиятда LM эгри чизиғи тенгламаси қуйидаги кўринишда бўлади:

- а) $Y = 1000 + 2500R;$
- б) $Y = 900 + 2600R;$
- в) $Y = 900 + 600R;$
- г) $Y = 1000 + 2700R.$

10-амалий машғулот. Иқтисодий ўсишнинг умумий тавсифи ва неокейнсча моделлари.

Иқтисодий ўсишнинг неоклассик моделлари.

Масалаларни ечилиши бўйича намуналар:

1-масала

Уч йил давомида меҳнат сарфи миқдори ва унинг унумдорлиги тўғрисидаги маълумотлар жадвалда келтирилган:

Йил	Меҳнат сарфи миқдори, (соат)	Меҳнат унумдорлиги (бир соатда яратилган ЯИМ ҳажми (пул бирлигида))	Реал ЯИМ ҳажми, (пул бирлигида)
1	1000	100	
2	1000	105	
3	1100	105	

Аниқланг:

- а) Барча йиллар учун ЯИМ реал ҳажмини;
- б) биринчи йилга нисбатан иккинчи йили меҳнат унумдорлиги неча фоизга ўсди; бунинг натижасида (меҳнат сарфи ўзгармаган ҳолда) ЯИМнинг реал ҳажми қанча фоизга ортди?
- в) иккинчи йил билан қиёслаганда учинчи йилда меҳнат ҳажми қанча фоизга ўсди; бунинг натижасида (меҳнат унумдорлиги ўзгармаган ҳолда) ЯИМ неча фоизга ортди?

Меҳнат сарфи миқдорининг ортиши ва унинг унумдорлиги ўсиши қандай иқтисодий ўсиш омилига киради?

Ечиш:

а) Реал ЯИМ ҳажми:

$$1 \text{ йил} = 1000 \times 100 = 100000$$

$$2 \text{ йил} = 1000 \times 105 = 105000$$

$$3 \text{ йил} = 1100 \times 105 = 115000$$

б) иккинчи йилда биринчи йилга нисбатан меҳнат унумдорлиги ўсиши куйидагини ташкил этади:

$$[(105-100) \div 100] \times 100\% = 5\% .$$

Биринчи йилга нисбатан иккинчи йили реал ЯИМнинг ўсиши тўлиқ меҳнат унумдорлиги ўсиши оқибатида юзага келган, чунки меҳнат сарфи ўзгармаган.

$$[(105000 - 100000) : 100] \times 100\% = 5\%.$$

Бу иқтисодий ўсишнинг интенсив омилидир.

в) учинчи йилда иккинчи йилга нисбатан меҳнат сарфи миқдорининг ўсиши:

$$[(1100 - 1000) : 1000] \times 100\% = 10\% \text{ ташкил этади.}$$

Иккинчи йилга нисбатан учинчи йилда реал ЯИМнинг қўшимча ўсиши

$$[(115500 - 105000) : 105000] \times 100\% = 9.52\% \text{ ни ташкил этади.}$$

Меҳнат унумдорлиги ўсмаганлиги сабабли бу ўсиш тўлиқ меҳнат сарфи миқдорининг кўпайиши ҳисобига рўй берди. Демак учинчи йилги иқтисодий ўсишни экстенсив деб баҳолаш мумкиндир.

Мустақил ишлаш учун масалалар

1. Агар ялпи ички маҳсулотдаги капиталнинг улуши 25%, меҳнатнинг улуши 75% бўлса, у ҳолда капитал заҳираси йилига 2%га, ишчи кучи сони 3%га ҳамда ЯИМ эса 2 %га кўпайса, омилларнинг жами унумдорлигини топинг.

2. Мамлакатда жамғариш нормаси 28 %ни, аҳолининг йиллик ўсиш суръати 1% ни, меҳнат тежовчи технологик тараққиёти суръати 2 %ни, асосий капиталнинг ишлаб чиқариш нормаси ; %ни ташкил этади. Битта ходимга тўғри келадиган даромаднинг (ишлаб чиқариш ҳажмининг) барқарор даражасини топинг.

3. Солоунинг иқтисодий ўсиш моделида ишлаб чиқариш функцияси куйидаги кўринишга эга: $y = 0.64\sqrt{k}$ Капиталнинг чиқиб кетиш нормаси 5%, аҳоли сони йилига 1 %га кўпаяди. Технологик тараққиёт суръати 2 %. У ҳолда “олтин қоида”га мос келувчи жамғариш нормаси миқдорини топинг.

4. Агар ялпи ички маҳсулотдаги капиталнинг улуши 25%, меҳнатнинг улуши 75% бўлса, у ҳолда капитал заҳираси йилига 2%га, ишчи кучи сони 3%га ҳамда ЯИМ эса 2 %га кўпайса, омилларнинг жами унумдорлигини топинг.

5. Айтайлик, иқтисодиёт дастлаб $AD_0 = AS_0 = 100$ бирл. Даражада мувозанат ҳолатида бўлсин. Жамғариш нормаси 50 %, акселератор 2 га тенг.

Қўшимча ўсишнинг мувозанатли даражасини, ялпи талаб ва ялпи таклифнинг мувозанатли даражаларини аниқланг.

Агар тадбиркорлар ялпи таклиф ҳажмини 150 бирликкача кўпайтирса иқтисодиётда қандай ўзгаришлар рўй беради.

6. Мамлакат иқтисодиёти $Y = A \times K^{0,4} \times L^{0,6}$. Маълумки, капиталнинг ўсиш суръати йилига 3 %, аҳолининг ўсиш суръати-2 %. Омилларнинг умумий унумдорлиги йилига 1,5 % суръат билан ўсади. Ишлаб чиқариш ҳажми қандай ўзгаради.

ТЕСТЛАР

1. Қуйида санаб ўтилганларнинг қайсиси потециал ЯИМ ўсишининг омили ҳисобланади?

- а) ишчи кучи сонининг ўсиши;
- б) иқтисодиётда капитал захираларининг кўпайиши;
- в) иқтисодиётда меҳнат унумдорлигининг ўсиши; г) келтирилган барча жавоблар тўғри;

2. Тўлиқ бандликка эришган иқтисодиётда иқтисодий ўсишнинг юқори суръатлари таъминланиши учун:

- а) жамғариш ва инвестиция меъёрлари кичик бўлиши лозим;
- б) жамғариш меъёри катта ва инвестиция меъёри кичик бўлиши лозим;
- в) жамғариш ва инвестиция меъёрлари катта бўлиши лозим;
- г) жамғариш меъёри кичик, инвестиция меъёри эса катта бўлиши лозим.

3. Солоу моделида бир иш билан банд ходимга тўғри келувчи ишлаб чиқариш ҳажмининг барқарор ўсиши изоҳланади:

- а) аҳоли сонининг ўсиши билан; б) жамғариш меъёрининг ўсиши билан;
- в) технологик тараққиёт билан; г) капитал билан қуролланганлик даражасининг ортиши билан.

4. Ишлаб чиқариш функцияси ва жамғариш меъёри ўзгармас, аҳоли сонининг ўсиши ҳамда технологик тараққиёт суръатлари доимий бўлган шароритда иқтисодиётда капиталнинг чиқиб кетиш (амортизация) меъёри оширилса:

- а) битта ходимга тўғри келувчи капитал захирасининг барқарор даражаси пасаяди; б) битта ходимга тўғри келувчи капитал захирасининг барқарор даражаси ўсади;
- в) фонд билан қуролланганликнинг барқарор даражаси ўзгармайди;
- г) аниқ бир фикр билдириш мумкин эмас.

5. Интенсив иқтисодий ўсишнинг манбаи бўлиб ҳисобланади:

- а) табиий газнинг янги манбалари очилиши;
- б) янги авлод станогидан фойдаланиш натижасида меҳнат унумдорлигининг ошиши; в) ҳафталик иш соатининг узайтирилиши;

г) қишлоқ хўжалигида янги экин майдонларининг ўзлаштирилиши.

74. Солоу моделига кўра аҳоли сонининг ўсиш суръати n га, технологик тараққиёт даражаси эса g га тенг бўлса барқарор ҳолатдаги ялпи ишлаб чиқаришнинг ўсиш суръати тенг бўлади:

- а) n га; б) 0 га; в) g га; г) $n+g$ га .

6. Тарихан ишчи кучининг қишлоқ хўжалигидан саноатга кўчиб ўтиши:

- а) инфляция ҳолатларини юзага келтиради;
- б) ўртача меҳнат унумдорлигинг пасайишига олиб келади;
- в) аҳоли жон бошига тўғрикеладиган ЯИМ ҳажмининг пасайишига олиб келади; г) ўртача меҳнат унумдорлигинг ўсишига олиб келади;

7. Иқтисодий ўсишнинг Домар ва Харрод моделларида инвестициялар:

- а) ишчи кучи ва табиий ресурслар билан бирга иқтисодий ўсиш омили ҳисобланади; б) фақат ялпи талаб компоненти деб қаралади;

- в) ҳам ялпи талаб, ҳам ялпи таклиф компоненти ҳисобланади;
- г) жамғариш меъёри пасайгандагина кўпайиши мумкин.

8. Домар моделига кўра иқтисодий ўсиш:

- а) жамғариш меъёри ва капитал унумдорлигини ўстириш ҳисобига таъминланади;
- б) фақат капиталнинг унумдорлиги ортишига боғлиқ;
- в) ишчи кучи сони ва сифатининг ўсишига боғлиқ;
- г) жамғариш меъёри пасайтирилиши билан таъминланади.

9. Қуйидаги таъкидларнинг қайси бири нотўғри?

- а) иқтисодий ўсиш потенциал ЯИМ ҳажмининг ошганлигини англатади;
- б) иқтисодий ўсишни классик кесмадаги ялпи таклиф эгри чизигининг ҳамда ишлаб чиқариш имкониятлари эгри чизигининг чапга силжиши кўринишида тасвирлаш мумкин;
- в) иқтисодий ўсиш аҳоли жон бошига ёки иқтисодиётда банд бўлган битта ходимга тўғри келувчи ЯИМ ҳажмининг кўпайиши кўринишида ҳам аниқланади;
- г) иқтисодий ўсиш кўрсаткичи реал ЯИМ ҳажмининг базис даврига нисбатан ўсиш суръати кўринишида аниқланади.

11-амалий машғулот. Халқаро савдо назарияси. Ташқи савдо сиёсати

Масалаларни ечилиши бўйича намуналар:

1-масала

А давлат бир йилда 70 та енгил спорт самолётини ишлаб чиқаради. Улардан 20 таси ички истеъмолга, 50 таси эса экспортга чиқарилади. Эркин савдо шароитларида 1 та самолётнинг баҳоси – 6000 долл. Ҳукумат тармоқни рағбатлантириш мақсадида ҳар бир самолётнинг қийматидан 15% миқдорида субсидия ажратади. Натижада самолётнинг ички нархи 6450 долл.гача ошди, экспорт нархи эса 5550 долл.га камаяди. Экспорт ҳажми 70 та самолётгача ўсди.

Субсидиялар жорий қилишнинг оқибатларини аниқланг.

Ечиш:

Субсидиялар жорий қилинишини график кўринишида қуйидагича акс эттириш мумкин:

Графикда C_w эгри чизиғи А давлат самолётлари экспортини, D_d - эгри чизиғи эса ички талабни кўрсатади. Бозор мувозанатига е нуктада эришилади, яъни А давлат 6000 долл.лик нарх бўйича 50 та самолёт чиқаради. Экспортдан олинadиган даромад: $6000 \times 50 = 300000$ долл. тенг. Субсидия жорий қилингандан сўнг А давлат экспорти пасаяди, ишлаб чиқариш ҳажми 80 та самолётгача ортади, C_w эгри чизиғи C_c даражагача силжийди ва j нуктада бозор мувозанати ўрнатилади.

Субсидия жорий қилингандан сўнг экспорт баҳоси 450 долл. ($6000 - 5550$) га пасаяди, яъни А давлат учун учун савдо шароитлари ёмонлашади, бироқ экспорт ҳажми 70 та самолётгача ўсади.

Экспортнинг ўсиши ички бозорда самолётлар сони 10 тагача қисқаришига олиб келади: $20 - 10 = 10$, чунки ички нарх ўсади. Субсидия ажратишга давлат бюджети харажатлари 70×900 (15% от 6000 долл.) = 63000 долл.ни ташкил этади.

Шундай қилиб, экспорт субсидияси мамлакат учун савдо шароитларини ёмонлаштиради, лекин бунда ташқи дунё даромадларини оширади.

2-масала

Жадвал маълумотлари асосида фирмаларнинг қайси бирини демпингни татбиқ этишда айблаш мумкин:

	Маҳсулот бирлиги таннархи, долл.	Ички нарх, долл.	Экспорт нарх, долл.
А фирма	100	100	110
Б фирма	100	120	110
С фирма	100	90	105

Ечиш:

Жавоб топиш учун демпингнинг моҳиятини эсга оламиз. Демпинг – бу товарларни уларнинг таннархидан пастроқ нархда ёки ички бозордагига нисбатан янада пастроқ нархда экспорт қилиш. Жадвалдан кўриниб турганидек, С фирмаси маҳсулотларининг ички нархи унинг таннархидан паст, яъни бу фирма демпингни қўллайди.

Мустақил ишлаш учун масалалар

1. АйтайликФ мамлакатда бир дона Z товарни ишлаб чиқаришга 10 соат, бир дона W товарни ишлаб чиқаришга эса 15 соат сарфланади. Ушбу товарларни ишлаб чиқариш бўйича В мамлакат нисбатан пастроқ унумдорликка эга, яъни бир она маҳсулот илаб чиқариш ҳажми Z товар учун 19 соат, W товар учун 45 соатни ташкил қилади. Ушбу мамлакатлар ўртасида икки томон учун ҳам манфаатли бўлган савдони йўлга қўйиб бўладими? Агар мумкин бўлса ҳар бир мамлакат қайси товарни экспорт қилишини изохлаб беринг.

2. А мамлакатда X товарга талаб функцияси $D = 100 - 10P$, таклиф функцияси эса

$S = -50 + 20P$ кўринишга эга. Б мамлакатда эса X товарга талаб функцияси $D = 50 - 5P$, таклиф функцияси эса $S = 20 + 10P$ кўринишга эга. Агар товар экспорти ва импорти фақат шу икки давлат ўртасида рўй беради деб ҳисобласак, савдо алоқалари ўрнатилганидан сўнг X товарнинг жаҳон бозоридаги нархи ва сотилиш ҳажми қанча бўлади?

3. А мамлакат X товарни 60 АҚШ долларга, яъни жаҳон бозори баҳоларида экспорт қилади. Бу мамлакатда X товарга талаб ва унинг таклифи эгри чизиқлари функцияси қуйидагича:

$$Q_d = 400 - 5P; \quad Q_s = -50 + 5P$$

Битта товарга 10 долларлик экспорт божи киритилишидан олдин ва сўнгги экспорт ҳажмини аниқланг. Экспорт божи киритилишидан давлат оладиган даромад ва истеъмолчилар кўрадиган манфаатни аниқланг.

4. Мамлакат ҳукумати шакар импортига 1 кг. шакар учун 0,02 долларлик тариф киритишга қарор қилди. Жаҳон бозорида 1 кг. Шакар нархи 0,1 доллар. Шакар ишлаб чиқаришнинг ички ҳажми эркин савдо шароитида йилига 6 млн. кг.ни, тариф киритилганидан сўнг эса 8 млн. кг.ни ташкил этади. Шакар истеъмол қилишнинг ички ҳажми эркин савдо шароитида йилига 22 млн. кг.ни, тариф киритилганидан сўнг эса 20 млн. кг.ни ташкил этади. Мамлакатга шакар импорти тариф киритилгунга қадар 16 млн. кг.ни, тариф киритилганидан сўнг эса 12 млн. кг.ни ташкил этади.

Ҳисобланг:

- а) шакар импортига тариф киритилиши натижасида мазкур мамлакат аҳолиси кўрадиган йўқотишларни;
- б) мамлакат ишлаб чиқарувчиларининг бу тадбирдан кўрадиган ютуқларини;
- в) шакар импортига тариф киритилиши натижасида давлат бюджети даромадларининг қанчага кўпайишини;
- г) импортни чеклаш натижасида мамлакатда турмуш даражасидаги соф йўқотишлар миқдорини.

5. Ҳукумат автомобиль импортига бир йилда 600 бирлик миқдорида квота белгилади. Автомобилларга жаҳон баҳоси 6000 долл. Квота жорий этилгандан сўнг мамлакатдаги ички нарх 7000 долл. Эркин савдо шароитларида автомобиллар ишлаб чиқаришнинг ички ҳажми бир йилда 1200 бирликни, квота жорий қилингандан сўнг эса бир йилда 1400 бирликни ташкил этди. Эркин савдо шароитларида ички истеъмол бир йилда 2200 бирликни, квота жорий қилингандан сўнг эса бир йилда 2000 бирликни ташкил этди. Қуйидагиларни аниқланг:

- а) квота жорий қилинишидан ишлаб чиқарувчиларнинг ютуғи;
- б) ушбу чора қўлланганда истеъмолчилар йўқотишлари;
- в) давлат бюджети даромадлари;
- г) миллий фаровонликдаги соф йўқотишни.

6. Мамлакат болалар трикотажини экспорт қилади. Унинг жаҳон бозоридаги биттасининг баҳоси 3 долл. Мамлакатда ушбу маҳсулотнинг таклиф эгриси қуйидаги тенгламада келтирилган $C = 800 + 200P$, талаб эгриси эса: $D = 700 - 200P$. Мамлакатда экспорт тарифи жорий қилингандан сўнг 1 маҳсулотга ички нарх 2 долл. бўлди. Экспорт тарифининг қуйидаги таъсирини аниқланг:

- а) истеъмолчиларнинг фаровонлигини;
- б) ишлаб чиқарувчиларнинг даромалари (йўқотиш), экспорт ҳажми;
- в) давлат бюджети даромадлари;
- г) миллий фаровонликдаги соф йўқотишни;

ТЕСТЛАР

1. А мамлакат барча ресурслардан фойдаланган ҳолда 200 бирликдаги Х товарини ёки 350 бирликдаги У товарни ишлаб чиқара олади. В мамлакат эса 450 бирликдаги Х товарини ёки 600 бирликдаги У товарини ишлаб чиқариш имкониятига эга. Бу ҳолда:

- а) мамлакатлар орасида ўзаро манфаатли савдони йўлга қўйиб бўлмайди;
- б) А мамлакат савдо муносабатларини ўрнатганидан сўнг Х товарни импорт қилади; в) В мамлакат савдо муносабатларини ўрнатганидан сўнг У товарни экспорт қилади;

- г) А мамлакат савдо муносабатларини ўрнатганидан сўнг Х товарни экспорт қилади.

2. А мамлакат бир бирлик ресурсдан фойдаланган ҳолда 2 т. пахта ёки 8 тонна буғдой ишлаб чиқара олади. Б мамлакат эса бир бирлик ресурсдан фойдаланиб 4 т. пахта ёки 10 т. буғдой ишлаб чиқариши мумкин. Бундай ҳолатда:

- а) А мамлакат бу икки маҳсулотни экспорт қилмайди ва пахта импорт қилади; б) А мамлакат пахта экспорт қилади ва буғдой импорт қилади;
- в) Б мамлакат пахта экспорт қилади ва буғдой импорт қилади;
- г) Б мамлакат экспорт қилмайди ва буғдой импорт қилади.

3. Хекшер-Олин теоремасини тавсифловчи қуйидаги фикрларнинг қайси бири нотўғри?

- а) мамлакатлар, ишлаб чиқарилиш жараёнида ўзларида ортиқча бўлган омиллар интенсив фойдалинадиган маҳсулотларни импорт қилади; б) нисбий харажатлардаги мамлакатлар ўртасида мавжуд тафовутлар уларнинг ишлаб чиқариш омиллари билан бир текис таъминланмаганликлари ҳамда турли товарларни ишлаб чиқаришда омилларнинг турлича нисбатларидан фойдаланилиши билан изоҳланади;
- в) мамлакатдаги бир ишлаб чиқариш омили миқдори билан бошқа омиллар миқдори ўртасидаги нисбат бошқа давлатларникидан юқорироқ бўлса, бу мамлакат шу омил билан ортиқча таъминланган деб ҳисобланади;
- г) мамлакатлар, ишлаб чиқарилиш жараёнида ўзларида тақчил бўлган омиллар интенсив фойдалинадиган маҳсулотларни импорт қилади.

4. Қуйидаги жадвалда икки мамлакатда Х ва У товарларни ишлаб чиқаришга меҳнат сарфи (соатларда) тўғрисида маълумотлар келтирилган:

	Мамлакатлар	
	А	Б
Бир дона Х товар	4	8
Бир дона У товар	10	16

Маълумотлардан келиб чиқиб, таъкидлаш мумкинки:

- а) А мамлакат Х ва У товарларни ишлаб чиқаришда нисбий устунликка эга;
- б) Б мамлакат Х ва У товарларни ишлаб чиқаришда нисбий устунликка эга;
- в) савдо муносабатлари ўрнатилгандан сўнг А мамлакат учун Х товарни ишлаб чиқаришга ихтисослашиш мақбул бўлади;
- г) савдо муносабатлари ўрнатилгандан сўнг Б мамлакат учун Х товарни ишлаб чиқаришга ихтисослашиш мақбул бўлади.

5. Агарда экспорт ҳажми 80, импорт ҳажми 60га тенг бўлса, ташқи савдо айланмаси қйси миқдорга тенг бўлади?

- а) 20; б) 70;
- в) 4800 г) 140

5. Импорт квоталари тўғрисидаги қайси таъкид нотўғри?

- а) квота, тарифдан фарқли ўлароқ, давлатга ҳеч қачон фойда келтирмайди;
- б) импорт квоталарини жорий қилишдан давлат оладиган даромад импорт лицензияларини жойлаштириш усулига боғлиқ ;
- в) квота мамлакатга товарлар импорти миқдорини чеклаш учун қўлланилади;
- г) импорт квоталарининг жорий этилиши мамлакат ичидаги бу товарни ишлаб чиқарувчининг монопол ҳукмронлигини кучайтиради.

6. Импорт тарифларининг киритилиши олиб келиши мумкин:

- а) давлат бюджетига тушумларнинг ва истеъмол ҳажмининг ортишига;
- б) ички ресурслардан оқилона (рационал) фойдаланишга;
- в) импортига тариф киритилган товарни мамлакатда ишлаб чиқариш ҳажми ўсишига, бу товар импортининг ва ички истеъмолининг қисқаришига;
- г) мамлакатда импортига тариф киритилган товарни ишлаб чиқариш қисқаришига ва унинг импорт билан алиштирилишига.

7. Экспортга субсидиялар:

- а) мамлакат ишлаб чиқарувчиларининг ташқи бозорлардаги позициясини заифлаштиради;
- б) Бутунжаҳон савдо ташкилоти томонидан қўллаб қувватланади;
- в) ишлаб чиқариш омилларидан оқилона (рационал) фойдаланишга таъсир этмайди;
- г) бюджетдан молиялаштириш имкониятларига боғлиқ равишда чекланган.

8. Экспорт божларининг киритилиши қуйидагиларнинг қайси бирига олиб келмайди?

- а) ишлаб чиқарувчилар даромадларининг камайишига;
- б) мамлакат истеъмолчиларининг баҳоларнинг пасайиши ҳамда ушбу товарни истеъмол қилиш қисқариши натижасида йўқотишларига; в) ушбу товарнинг ички баҳоларини пасайишига;
- г) (бошқа шарт-шароитлар ўзгармаган ҳолатда) давлат даромадларининг ўсишига.

9. Импорт тарифларини киритишни ёқловчи аргумент бўлиб ҳисобланмайди:

- а) импорт товарларини ички бозорда сотиш ҳажмини кўпайтириш зарурати;
- б) мамлакат ишлаб чиқарувчиларини демпингдан ҳимоя қилиш; в) тўлов баланси ҳолатини яхшилаш зарурияти; г) мамлакатнинг янги-“ёш” тармоқларини ҳимоя қилиш зарурияти.

12-амалий машғулот. Тўлов баланси

Масалаларни ечилиши бўйича намуналар:

1-масала

Мамлакат иқтисодиёти қуйидаги маълумотла билан аниқдаланган:

Товарлар экспорти	29700 млн. сўм.
Товарлар импорти	31700 млн. сўм.
Хориждаги қўйилмалардан фоиз кўринишида олинган даромадлар	4600 млн. сўм.
Хорижий инвесторларга фоиз тўловлари	2400 млн. сўм.
Мамлакатнинг туризмдан даромадлари	2700 млн. сўм.
Мамлакатнинг бир томонлама трансфертлари	3500 млн. сўм.
Мамлакатдан капитал чиқиб кетиши	5200 млн. сўм.
Мамлакат резидентларининг хорижий туризмга харажатлари	2800 млн. сўм.
Мамлакатга капитал оқими	8600 млн. сўм.

Мазкур маълумотлар асосида тўлов балансининг жорий операциялар счёти қолдиғини аниқланг.

Ечиш:

Тўлов балансининг жорий операциялар счёти қолдиғи қуйидагича аниқланади:

Жорий операциялар счётининг қолдиғи = (товарлар экспорти + хизматлар экспорти + туризмдан даромадлар + хориждан омилли даромад) – (товарлар импорти + хизматлар импорти + хорижий инвесторларга фоиз тўловлари + бир томонли трансфертлар).

Жорий операциялар счётининг қолдиғи:

$$(29700 + 4600 + 2700) - (31700 + 2400 + 2800 + 3500) = 37000 - 40400 = -3400.$$

2-масала

Мамлакат иқтисодиёти қуйидаги маълумотлар ёрдамида берилган:

Товарлар экспорти	29700 млн. сўм.
Товарлар импорти	31700 млн. сўм.
Хориждаги қўйилмалардан фоиз кўринишида олинган даромадлар	4600 млн. сўм.
Хорижий инвесторларга фоиз тўловлари	2400 млн. сўм.
Мамлакатнинг туризмдан даромадлари	2700 млн. сўм.
Мамлакатнинг бир томонлама трансфертлари	3500 млн. сўм.
Мамлакатдан капитал чиқиши	5200 млн. сўм.
Мамлакат резидентларининг хорижий туризмга харажатлари	2800 млн. сўм.
Мамлакатга капитал оқими	8600 млн. сўм.

Мазкур маълумотлар асосида капитал ҳаракати счётининг қолдиғини аниқланг.

Ечиш:

Капитал ҳаракати счётининг қолдиғи қуйидагича аниқланади:
 Капитал ҳаракати счётининг қолдиғи = капитал кириши - капитал чиқиб кетиши.

$$\text{Капитал ҳаракати ҳисобининг қолдиғи} = 8600 - 5200 = + 3400.$$

Мустақил ишлаш учун масалалар

1. Иқтисодиёт қуйидаги маълумотлар билан ифодаланган:

мамлакатда ишлаб чиқарилган товарлар ва хизматлар истеъмоли 800 га, импорт товарлари ва хизматлари истеъмоли эса 200 га, мамлакат товарлари ва хизматларига инвестиция харажатлари 150 га, импортга инвестиция харажатлари 504 га, товарлар ва хизматлар хариди учун давлат харажатлари 250 га, умумий экспорт суммаси 500 га, бюджетга солиқ тушумлари 500 га тенг. Бу мамлакат тўлов баланси жорий операциялар счёти қолдиғини ҳисоблаб топинг.

2. Иқтисодиёт қуйидаги маълумотлар билан ифодаланган:

- капитал ҳаракати ва молиявий инструментлар счёти қолдиғи 30 га тенг;
- давлат бюджети қолдиғи 20 га тенг;
- бюджетга солиқ тушумлари 40 га тенг;
- истеъмол харажатлари- 250 га тенг;
- ЯИМ 250 га тенг.

Ташқи дунё, давлат ва хусусий жамғармалар йиғиндиси кўринишидаги миллий жамғармалар ҳажмини аниқланг.

3. Иқтисодиёт қуйидаги маълумотлар билан ифодаланган:

Расмий захираларнинг ўзгариши	+10
Товар экспорти	+40
Товар импорти	-30
Инвестициялардан соф даромад	-30
Соф жорий трансфертлар	+10
Хизматлар экспорти	+15
Хизматлар импорти	-10
Капитал кириши	+10
Капитални чиқиб кетиши	-40

- а) савдо баланси қолдиғи миқдорини аниқланг;
 б) жорий операциялар баланси қолдиғини аниқланг;
 в) капитал ҳаракати ва молиявий инструментлар счёти қолдиғини аниқланг; г) тўлов балансининг умумий қолдиғи миқдорини аниқланг.

4. Иқтисодиёт қуйидаги кўрсаткичлар воситасида тасвирланган:

$$C=40+0,7(Y-T).$$

$$I= 150 - 800 R$$

Ушбу мамлакат тўлов балансининг жорий операциялар смети қолдиғини ҳисоблаб топинг.

ТЕСТЛАР

а) Марказий банкдан валютани қарзга олиш;

б) кўпроқ товарлар ишлаб чиқариш ва хорижга сотиш;

в) солиқларни кўпайтириш ва валюта бозорида хорижий валютани сотиб олиш;

г) ҳукумат томонидан мамлакат ишлаб чиқарувчиларидан товарлар сотиб олишни камайтириш ва тежалган маблағлардан импортга тўловлар учун фойдаланиш;

2. Агарда жорий операциялар бўйча баланс қолдиғи минус 60 ни, капитал ҳаракати счёти қолдиғи плус 50ни ташкил этса, умумий балансни нолга келтириш учун расмий резервлардан жалб қилинадиган тушумлар қанчани ташкил этиши лозим?

a) 110;

б) 60;

B) 10;

Г)50.

3. Мамлакат тўлов балансининг жорий операциялар счёти таркибига кирмайди:

а) инвестициялардан соф даромад;

б) чет мамлакат юридик ва жисмоний шахсларига кўрсатилган транспорт хизматлари; в) товар экспорти;

г) мамлакатнинг чет-элдаги активларидаги ўзгаришлар.

4. Агар А мамлакат фуқароси В мамлакат давлат хазина облигациясини 100 минг долларга сотиб олса, бу операция тўлов балансида қуйидагича акс эттирилади:

а) молиявий счет бўйича актив камайтиради;

б) молиявий счет бўйича актив кўпайтирилади;

в) жорий операциялар смети бўйича активлар камайтиради;

г) жорий операциялар счёти бўйича активлар кўпайтирилади.

5. Агар А мамлакат В мамлакатга янги бурғулаш ускунасини сотса, бу операция А мамлакатнинг тўлов балансида қуйидагича акс эттирилади:

- а) жорий операциялар счёти активи кўпайтилади;
- б) жорий операциялар счёти активи камайтирилади;
- в) капитал ҳаракати счёти активи камайтирилади;
- г) молия счёти бўйича актив кўпайтирилади.

13-амалий машғулот. Валюта курси

Мавзуга доир масала ва топшириқларнинг намунавий ечимлари

Масалаларни ечилиши бўйича намуналар:

1-масала

Немис маркасига нисбатан доллар курси 3:1 ни ташкил этади. Бир хил товар АҚШда 400 долл., Германияда эса 1200 марка туради деб тасаввур қиламиз. Агар доллар курси сунъий тарзда 1:2 гача пасайса, қайси экспортчи қўшимча даромад олади (АҚШми, ёки Германиями).

Қўшимча даромад қийматини аниқланг.

Ечиш:

Германияда товар ишлаб чиқарувчилар мазкур товарни АҚШга 400 долларга сотади ва доллар курси 3:1 бўлганда, у ўзига Германияда товар савдосида олган тушуми миқдорида 1200 марка қайтариб олади; курс 2:1 бўлганда 800 марка даромад лади, яъни экспорт фойда келтирмайди.

АҚШ экспортчиси Германияда товарини 1200 маркада сотади, бунда у товарни Германияда 1:3 алмашинув курсибўйича 400 АҚШ долларига эквивалент суммага сотган ҳисобланади. АҚШ экспортчиси товарни Германияда 1200 маркага 2:1 курсида сотган ҳолда, ундан банкдан 600 доллар олади. Бу АҚШдаги товарнинг ўхшаш товарга нисбатан 200 долларга арзонлигини билдиради. Бинобарин АҚШ 2:1 алмашинув курсида Германияда сотганида ҳар бирлик товар учун 200 доллардан қўшимча даромад олади.

2-масала

Б мамлакат ҳукумати А мамлакатнинг валютасига нисбатан миллий валюта курсини барқарорлаштиришни мақсад қилди деб фараз қилайлик. А мамлакатда инфляция суръати бир йилда 5%ни ташкил этади.

а) Б мамлакатда бундай мақсадга эришиш учун инфляция қандай бўлиши керак?

б) Узоқ муддатда ишлаб чиқаришнинг ўсиш суръати 3% ва пулнинг айланиш тезлиги ўзгармас бўлганда валюта курсини барқарорлаштириш учун пул массасининг ўсиш суръати қандай бўлиши керак?

Ечиш:

а) Б мамлакатда валюта курсини барқарорлаштириш учун инфляция суръати А мамлакатдаги инфляция суръатига яқин ёки тенг бўлиши керак, яъни йилига тахминан 5 %ни ташкил этади.

б) Б мамлакатда пул массаси ўсиш суръатини аниқлаш учун пул миқдори тенгламасидан фойдаланамиз:

$$M = k \times P \times Y$$

Ҳамда уни ўсиш суръати кўринишида ёзамиз (ҳосиласини топамиз):

$$\Delta M / M = \Delta P / P + \Delta Y / Y,$$

бу ерда, $\Delta M / M$ – Б мамлакатда пул массасининг ўсиш суръати ,

$\Delta P / P$ – Б мамлакатдаги инфляция суръати; $\Delta Y / Y$ – ишлаб чиқаришнинг ўсиш суръатлари, масала шартига кўра, коэффициент k доимий. Бунда,

$$\Delta M / M = 5\% + 3\% = 8\%, \text{ яъни Б мамлакатда пул массасининг ўсиш суръати } 8\% \text{ни ташкил этиши керак.}$$

Мустақил ишлаш учун масалалар

1. Иқтисодиётда швейцария франкига талаб ва унинг таклифи қуйидагича ифодаланган:

Франк баҳоси (АҚШ долларида)	Франкка талаб ҳажми (млн. франк)	Франк таклифи ҳажми (млн. франк)
0,8	300	400
0.7	320	370
0.6	340	340
0.5	360	310
0.4	380	280

а) долларнинг мувозанатли валюта курсини ҳисоблаб топинг;

б) швейцария франкининг мувозанатли алмашинув курсини ҳисоблаб топинг;

в) мувозанат шароитида валюта бозорларида қандай миқдордаги АҚШ доллари ва швейцария франки сотиб олинади?

2. АҚШда шахсий компьютерлар нархи 1000 доллар, Германияда эса 4000 марка деб фарз қилайлик. Агар номинал айирбошлаш курси 2 марка = 1 доллар бўлса, у ҳолда, долларнинг реал айирбошлаш курси нимага тенг бўлади?

3. Айтайлик, Япония АҚШдан Х товарни импорт қилади.

Қуйидаги жадвални тўлдилинг:

Валюта курси	Х товарнинг АҚШдаги баҳоси (доллар)	Х товарнинг Япониядаги баҳоси (иена)	Японияда Х товарга бўлган талаб ҳажми (дона)	Япония аҳолисининг Х товарни сотиб олишга ялпи
--------------	-------------------------------------	--------------------------------------	--	--

				харажатлари (доллар)
40 иена=1долл.	5		500	
30 иена=1долл.	5		1000	
20 иена=1долл.	5		1200	

4. Айтайлик АҚШда ишлаб чиқарилаётган компьютерлар мамлакатнинг ўзида 500 долларга, Японияда ишлаб чиқарилаётган компьютерлар эса Япониянинг ўзида 20000 иенага тенг бўлсин. Валюта айирбошлашнинг номинал курси 1 АҚШ доллари учун 20 япон. иенаси бўлсин. Долларнинг реал курсини (яъни халқаро савдода бир дона АҚШ компютерига неча дона япон компютери эквивалент бўлишини) ҳисобланг.

5. Айтайлик, номинал валюта курси харид қобилияти паритиети билан белгилансин. Бунда бир хил телевизор АҚШда 500 долларга, Хитойда эса 2000 юаннга сотилади. Юанннинг долларга номинал айирбошлаш курсини аниқланг.

ТЕСТЛАР

1.Бошқа шароитлар ўзгармаган вазиятда миллий валютага бўлган талаб кўпаяди, қачонки:

- а) бу мамлакатда бошқа мамлакатларга қараганда реал фоиз ставкаси нисбатан юқори, инфляция даражаси эса нисбатан паст бўлса;
- б) бу мамлакатда бошқа мамлакатларга қараганда реал фоиз ставкаси нисбатан паст, инфляция даражаси эса нисбатан юқори бўлса;
- в) бу мамлакатда бошқа мамлакатларга қараганда реал фоиз ставкаси ҳамда инфляция даражаси нисбатан юқори бўлса;
- г) барча жавобларда келтирилган ҳолатларда миллий валютага бўлган талаб камаяди.

2.Агар мамлакатда миллий валютанинг реал алмашинуви курси кўтарилса, бошқа шароитлар ўзгармаган ҳолда :

- а) бу мамлакат фуқаролари учун импорт товарлари нисбатан арзонлашади;
- б) мамлакат соф экспорти қисқаради;
- в) тўлов баласининг жорий счёти тақчиллиги кўпаяди;
- г) барча жавобларда келтирилган ҳолатлар рўй берад.

3.Агар Марказий Банк миллий валютани ревалвация қилса :

- а) мамлакатдаги импорт қилинадиган хомашёдан фойдаланидиган тармоқлар зарар кўради;
- б) экспортга йўналтирилган маҳсулот ишлаб чиқарувчи тармоқлар зарар кўради;
- в) бу мамлакатнинг савдо ҳамкорлари бўлган мамлакатларда ишсизлик даражаси ўсиши мумкин;

г) мамлакатнинг соф экспорти кўпаяди.

4. Сўмнинг арзонлашуви натижасида:

- а) Ўзбекистондан маҳсулот импорт қилиш чет элликлар учун қимматлашади;
- б) Ўзбекистонликлар учун чет-элдан импорт қилинадиган маҳсулотлар арзонлашади;
- в) Ўзбекистондан маҳсулот импорт қилиш чет элликлар учун арзонлашади;
- г) соф экспорт ҳажми қисқаради.

5. Валюта тушумини ишлаб чиқарувчилар ўртасида ўрнатилган меъёrlар бўйича тақсимлашдан иборат бўлган валюта назорати чораси олиб келиши мумкин:

- а) импортнинг кўпайиши ва тўлов баланси ҳолатини вақтинча ёмонлашувига;
- б) импортнинг қисқариши ва тўлов баланси ҳолатини вақтинча яхшиланишига; в) миллий валютанинг алмашинуw курсини барқарор ўсишига;
- г) иқтисодий ўсиш суръатларининг барқарор кўтарилишига.

6. Миллий валюта алмашинуw курсининг сезиларли пасайиши мамлакат экспорти ва импорти ҳажмига қандай таъсир кўрсатади:

- а) экспорт ва импорт ҳажмлари ошади; б) экспорт ва импорт ҳажмлари камаяди;
- в) экспорт камаяди, импорт эса кўпаяди; г) экспорт кўпаяди, импорт эса камаяди.

7. Қайд қилинган валюта курси тизимида:

- а) ташқи балансга, пул-кредит сиёсатига нисбатан, бюджет-солиқ сиёсати кучлироқ таъсир кўрсатади;
- б) пул-кредит сиёсати тўлов балансини тартибга солишда бюджет-солиқ сиёсатига қараганда нисбий устунликка эга, аммо ички мувозанатни тартибга солишда эмас;
- в) бюджет-солиқ сиёсати, ролларни тақсимлаш қондасига кўра, ташқи балансни тартибга солишда фойдаланилади;
- г) пул-кредит сиёсати, ролларни тақсимлаш қондасига кўра, ички балансни тартибга солишда фойдаланилади

14-амалий машғулот. Очик иқтисодиётда макроиқтисодий сиёсат

Масалаларни ечилиши бўйича намуналар:

1-масала.

1. Кичик очик иқтисодиёт қуйидаги маълумотлар билан тавсифланади:
- Миллий даромад-1000 ш.б.; -истеъмол харажатлари-700 ш.б.;
 - давлат харажатлари-150 ш.б.; -инвестиция функцияси $I=250-10r$; -
 - жаҳон фоиз ставкаси-5 %;

Мамлакатнинг соф экспортини
аниқланг Ечиш:

Кичик очик иқтисодиётда номинал фоиз ставкаси жаҳон фоиз
ставкасига тенг. Шунинг учун берилган жаҳон фоиз ставкасини
инвестиция функциясига қўйиб инвестициялар ҳажмини аниқлаймиз
 $I=250-10 \times 5=200$ ш.б.

Соф экспортни асосий макроиқтисодий айният ёрдамида топамиз.
 $Y=C+I+G+X_n$, бундан $X_n = Y - C+I+G= 50$ ш.б.

Мустақил ишлаш учун масалалар

1. Кичик очик иқтисодиёт қуйидаги маълумотлар билан
тавсифланади: -истеъмол харажатлари-500 ш.б.; -давлат харажатлари-
75 ш.б.; -инвестиция функцияси $I=200-8r$; -жаҳон фоиз ставкаси-5 %; -
соф экспорт-25.ш.б.

Мамлакатнинг миллий даромадини аниқланг

2. Сузувчи валюта курси шароитларида кичик очик иқтисодиётда LM
эгри чизиғи қуйидаги тенлама билан ифодаланган:

$$Y = 200r - 200 + 2(M/P)$$

IS эгри чизиғининг тенграмаси қуйидаги кўринишга эга:

$$Y = 400 + 3G - 2T + 3X_n - 200r.$$

Соф экспорт функцияси: $X_n = 200 - 100e$, бу ерда

e – реал валюта курси.

Нархлар даражаси $P = 1$ белгилаб

олинган,

жаҳон реал фоиз ставкаси $r = 2,5\%$. Пул таклифи $M = 100$ млн.долл.

Давлат бюджети балансланган: $G = T = 100$.

Товар ва пул бозорларида мувозанатга эришиш учун реал валюта курси
қандай бўлиши лозим?

3. Кичик очик иқтисодиёт У товарни жаҳон баҳоларида, яъни донасини 30
доллардан импорт қилади. Ушбу мамлакатда У товарнинг талаб ва таклифи
эгри чизиқлари қуйидаги кўринишга эга: $D= 500 -5 P$; $S=100+2P$. Ҳар бир
товар учун 10 долларлик импорт тарифи киритилиши натижасида
иқтисодиётдаги умумий йўқотиш миқдорини аниқланг.

4. Иқтисодий вазият юқори инфляция ва тўлов балансининг мусбат қолдиғи
билан характерлансин. Қайд этилган валюта курси шароитида, ички ва ташқи
мувозанатга эришиш учун иқтисодий сиёсат тадбирларининг кетма –
кетлигини тасвирлаб беринг.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Джумаев З.А. “Макроиктисодиёт” фанидан Ўқув-услубий мажмуа.-Тошкент: Иқтисодиёт.-2010 й. – 598 бет.
2. Вечканов Г.С., Вечканова Г.Р. Макроэкономика; Учебник для вузов. СПб.: Питер, 2009. -350 стр.
3. Мэнкью Н.Г. Принципы макроэкономики. СПб.: Питер, 2009. -544 стр.
4. Самуэльсон, Пол Э., Нордхаус, Вильям Д. Макроэкономика. М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2009. -592 стр.
5. Агапова Т.А., Серегина С.Ф. Макроэкономика. Учебник. М.: «Дело и Сервис», 2005. -464 стр.
6. Ishmuhamedov A.E., Djumayev Z.A, Jumayev Q. X. Makroiqtisodiyot: O'quv qo'llanma. T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2005. -192 bet.
7. Ахмедов Д.Қ., Ишмухамедов А.Э., Жумаев Қ.Х., Джумаев З.А. Макроиктисодиёт. Т.: «Ўзбекистон ёзувчилар уюшмасининг Адабиёт жамғармаси нашриёти», 2004. -240 бет.
8. Вечканов С.В., Вечканова Г.Р. Макроэкономика. Краткий курс.: учебное пособие. СПб.: Питер, 2010. -288 стр.
9. Марыганова Е.А., Шапиро С.А. Макроэкономика. Экспресс курс.: учебное пособие. М.: КНОРУС, 2010. -302 стр.
10. А.Г.Грязневой и Н.Н. Думной. Макроэкономика. Теория и российская практика: учебник. М.: КНОРУС, 2008. -688 стр.
11. Абель Э., Бернанке Б. Макроэкономика. СПб.: Питер, 2008. -768 стр.
12. Кисельёва Е.А. Макроэкономика: Курс лекций. М: Изд-во Эксмо, 2007. - 352 стр.

13. Тарсевич Л.С., Гребников П.И., Лусский А.И. Макроэкономика: Учебник.

М.: Высшее образование», 2006. -654 стр.